

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav politologie

Bc. Krista Danovská

Politika nulové tolerance v českém kontextu

Bakalářská práce

Praha 2018

Autor práce: **Bc. Krista Danovská**

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Slačálek, PhD.**

Rok obhajoby: 2018

Bibliografický záznam

DANOVSKÁ, Krista. Politika nulové tolerance v českém kontextu. Praha, 2018. s. 48. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav politologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Ondřej Slačálek, Ph.D.

Abstrakt

Obsahem práce je analýza nulové tolerance v českém kontextu na příkladu města Slaného, Litvínova a Duchcova. Práce popisuje politiky nulové tolerance, jako soubor opatření tvrdě trestající drobné přestupky, což má snížit kriminalitu. Teoretický základ nulové tolerance poskytuje teorie rozbitých oken, která pojímá drobná narušení ve veřejném prostoru jako příčinu rostoucí kriminality. Soubor opatření postavených na nulové toleranci a teorii rozbitých oken je označován jako tzv. Newyorský zázrak, během kterého došlo k výraznému poklesu kriminality a rozšíření nulové tolerance po světě. Pro analýzu českého kontextu je vhodné spojit nulovou toleranci s konceptem morální paniky, který můžeme považovat za spouštěče diskuzí o narušení řádu ve společnosti. V takovémto okamžiku je pro politiky úspěšné využití rétoriky zvýšené sociální kontroly, kterou nulová tolerance nabízí. V České republice je politika nulové tolerance spojená s veřejným prostorem a s obyvateli lokalit, které hodnotíme jako vyloučené, nesplňují však definici ghetta. Pomocí diskurzivní analýzy práce zkoumá tři případy aplikace nulové tolerance, v rámci kterých definuje jednotlivé aktéry – „nepřizpůsobiví“, slušní občané“, politici zavádějící opatření a aktivisté stojící na straně diskriminovaných. Ve Slaném, Litvínově i Duchcově byla represivní opatření politiky nulové tolerance aplikovaná převážně na chudé Romy, kteří spadali do kategorie „nepřizpůsobiví“. Diskurz nulové tolerance ve vybraných městech prohluboval stigmatizaci obyvatel vyloučených lokalit, ale městy byl vyhodnocován jako úspěšné řešení kriminality. Po opadnutí morálních panik kolem vybraných případů rozsáhlá sociální kontrola stále pokračuje a aktuálně využívá novelu zákona o hmotné nouzi k omezení vyplácení sociálních dávek.

Abstract

The goal of the thesis is analysis of the zero tolerance policy in the Czech context based on the example of the cities of Slaný, Litvínov and Duchcov. The thesis describes zero tolerance

policy as a set of repressive measures harshly punishing minor offences which should lead to reduction of crime. Theoretically, zero tolerance is based on the broken windows theory which sees cause of the crime in minor offences in the public space. The set of measures based on zero tolerance and broken windows theory was labelled as New York Miracle during which the crime in the city decreased and for that reason zero tolerance policies spread across the world. For the analysis of the Czech context it is appropriate to connect zero tolerance measures with the concept of moral panics which we can consider as starter for the public discussion about the breaking the social order. In such moments, it is useful for politicians to use rhetoric which applies increased social control offered by the zero tolerance policies. In Czech Republic is the zero tolerance policy connected with the regulations of the public space and with the residents of the localities which we define as excluded however they are not considered ghettos. Through discursive analysis the thesis examines three cases of zero tolerance policies application in Czech Republic within which defines individual actor – „unconforming ones“, „a decent citizen“, politicians introducing the measures and activists on the side of the discriminated ones. In Slaný, Litvínov and Duchcov were repressive measures of zero tolerance policies applied mostly on the poor Romas, who are considered to be the main part of the category of the „unconforming ones“. Zero tolerance discourse of the analyzed cities deepened the stigma over the residents of the marginalized zones but the cities considered it as successful solution against the crime anyway. After the moral panic has disappeared extensive social control is still ongoing. Cities are currently using the amendment of the Material Need Act to limit the payment of social benefits.

Klíčová slova

Nulová tolerance, morální panika, vyloučená lokalita, Romové, diskurzivní analýza, teorie rozbitých oken.

Keywords

Zero tolerance, moral panic, urban marginalization, Romas, Discursive analysis, broken windows theory.

Rozsah práce: 113 504 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 11. 7. 2018

Krista Danovská

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce, Ph.Dr. Ondřeji Slačálkovi, Ph.D., za jeho rady a neskutečnou trpělivost.

Projekt bakalářské práce

Řešitel: Krista Danovská

2.ročník, obor: Politologie

Název bakalářské práce: Politika nulové tolerance v českém kontextu

Název v anglickém jazyce: Zero tolerance policy in czech context

Klíčová slova: Nulová tolerance, tradicionalismus, Romové, severní Čechy, kontrola

Klíčová slova anglicky: Zero tolerance, tradicionalism, Romas, north Bohemia, control

Zásady pro vypracování:

První část práce se bude věnovat teoretickému vymezení hlavních pojmů používaných pro následnou analýzu. Mezi zásadní teoretické koncepce pro práci patří nulová tolerance, která bude v první části rozebírána z hlediska vědního zakotvení konceptu a následně aplikované formulaci pro politiku v jednotlivých městech. V další části bude práce sledovat jednotlivé politiky nulové tolerance používané pro „nepřizpůsobivé občany“ a bude hledat společné pravidlo definování těchto občanů. V analytické části se práce bude věnovat dopadům tohoto konceptu mezi sociálními skupinami, na které je koncept používán. Dopady politiky budou zkoumány i v souvislosti s mediálním diskursem, který bude spojován i s konceptem morální paniky.

Předběžná náplň práce:

Cílem práce je zmapovat nadužívání konceptu nulové tolerance v české politice a jak se tento koncept odráží na jednotlivé skupiny zasažené touto politikou. Bakalářská práce bude mapovat teoretické zázemí konceptu nulové tolerance, a jak je používán v české politice k „řešení problémů s nepřizpůsobivými obyvateli“. Analytická část práce sledovat, jak je diskurs nulové tolerance interpretován v médiích a jak tato politika ovlivňuje vnímání svobody.

Předběžná náplň práce anglický jazyk:

The goal of the thesis is to observe the overuse of the concept of zero tolerance in czech policy and to understand what is the influence of the concept for each group for which is the concept used. The thesis will theoretically introduce the concept of zero tolerance policy and its use in czech policy of solving uncomforming citizens problem. Analytical part will observe use of the zero tolerance discourse in media and how this policy influence the perception of freedom.

Seznam předběžné literatury:

Hall, S. et al., 1978. Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order. London: Macmillan

Lupták, L. a kol., 2014. Neoliberalismus a marginalita. Studie českého reálnokapitalismu. Praha: Doplněk

Volek, J., 2000. Konstrukce morální paniky a sociální exkluze. Brno: FSS Brněnské univerzity

DENNIS, N. 1998. Zero Tolerance: Policing a Free Society. Londýn : IEA Health and Welfare Unit

GRABOSKY, P. N., 1999. Zero Tolerance Policing. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice. Canberra : Australian Institute of Criminology

LUM, C., 2009. Community Policing or Zero Tolerance? Preferences of Police Officers from 22 Countries in Transition. British Journal of Criminology

SMITH, N., 2001. Global Social Cleansing: Postliberal Revanchism And the Export of Zero Tolerance. Social Justice

GRIFFITH, G., 1999. Zero Tolerance Policing – Briefing Paper No 14/99. Sydney : New South Wales Parliamentary Library Research Service

POLICIE ČR. Co je to Community policing

Obsah

Úvod	2
1. Nulová tolerance	5
1.1 Nulová tolerance ve světě	8
3. Teorie rozbitých oken jako teoretické zázemí pro nulovou toleranci	9
4. „Newyorský zázrak“ – příklad aplikace nulové tolerance	11
5. Morální panika spouštěčem nulové tolerance	12
6. Městská marginalizace – ghetto vs. vyloučená lokalita	17
7. Obchodování s chudobou v České republice	20
8. Diskurzivní analýza	23
9. Případy nulové tolerance v České republice	26
9.1 Slaný 2003	27
9.2 Litvínov 2008	31
9.3 Duchcov 2013	37
Závěr	41
Požitá literatura	45

Úvod

V 90. letech se proslavil koncept nulové tolerance, jakožto velmi účinného souboru opatření, která by měla snížit kriminalitu na území, na kterém jsou používána. Nulová tolerance se nejvíce dostala do povědomí lidí jako strategie newyorského starosty Rudolpha Guilianiho a policejního ředitele Williama Brattona na snížení kriminality ve městě probíhajícímu od roku 1994. Vzhledem k statisticky nepopíratelnému úspěchu jejich kroku se o nulové toleranci v New Yorku začalo mluvit jako o zázračném řešení městské kriminality, což motivovalo další města po celém světě, aby zvýšili sociální kontrolu svých obyvatel a tím snížili zločinnost ve svých územích podle newyorského vzoru.

Nulová tolerance je obtížně definovatelný pojem, a tak každé město, ve kterém byla využita, mělo svůj vlastní kontext. Přestože můžeme vysledovat podobná represivní opatření a společný základ v teorii rozbitých oken, tak diskurz nulové tolerance je pro jednotlivé případy odlišný. Nulová tolerance je též velmi silný rétorický prvek, který dlouhá léta rezonoval v české společnosti z úst lokálních politiků řešících problémy svého města s razancí newyorského starosty. V České republice se můžeme setkat s nulovou tolerancí u politiků, kteří zvýšením sociální kontroly chtějí postihnout „nepřizpůsobivé“.

Politika nulové tolerance má své základy v konzervativní kriminologii, a tak nehledá příčiny kriminality v sociálních problémech, z tohoto důvodu je zajímavé sledovat, jak ji v rámci evropského kontextu často implementují strany stojící na levé straně politického spektra. I v případě českého kontextu, je rétorika nulové tolerance používána napříč politickým spektrem, což můžeme chápat jako posun levicových stran ke konzervativnější politice, ale také u vybraných měst Slaného, Duchcova a Litvínova i jako silný rétorický prvek boje proti zločinu, který se staví proti kritizované politické korektnosti a pozitivní diskriminaci romské menšiny. Ve většině případů implementace nulové tolerance měla diskriminující charakter cílící na etnické menšiny, které jsou definovány jako obětní beránek, kterého viní za problémy – v případě New Yorku se jednalo o černošskou a hispánskou menšinu, ve Velké Británii byly represe cílené na potomky imigrantů většinou patřící k černošské menšině a v České republice je nulová tolerance spojovaná převážně s romskou menšinou.

Bakalářská práce spojuje politiku nulové tolerance s dalšími koncepty, které dokáží lépe vystihnout diskurz nulové tolerance v českém kontextu. Jsou jimi morální panika a koncept vyloučených lokalit. Pro analyzovaná města je příznačné, že nasazení politiky nulové tolerance bylo spojeno s morálními panikami, které byly vyvolány před aplikací politiky

nulové tolerance. Mediální pokrytí vybraných kauz bylo tedy natolik silné, že se regionální politici mohli vyjadřovat na národní úrovni o svých strategiích řešení konfliktu s tzv. „nepřizpůsobivými“. Rozlišení mezi ghettem a vyloučenou lokalitou je dalším motivem, který nám pomáhá lépe definovat český případ. Zatímco média v rámci skandalizace tématu používají negativně zabarvený pojem ghetto, tak pro česká města mluvíme o vyloučených lokalitách. V případě Loíca Wacquanta se jedná o koncept, který můžeme postavit jako opozici nulové toleranci, neboť chápání vybraných území jako vyloučených lokalit nám lépe pomáhá vidět sociální podmínky vedoucí ke kriminalitě, kterou má nulová tolerance potlačovat. Zároveň vidíme, jak se města snaží zvyšováním sociální kontroly a represivních opatření zamezovat pocitu svobody na veřejném prostranství, což probíhá v rámci vyloučené lokality, ale postupně se rozšiřuje na celé město. Nejdříve dochází k odsunu chudých na okraj města a po nasazení nulové tolerance ve vyloučených lokalitách dochází ke stěhování obyvatel do jiných měst, což v rámci městské politiky působí jako vyřešení problému, kterého využívají politici při rozjímání nad úspěchy nulové tolerance.

Následující práce se snaží popsat koncept nulové tolerance a s ním související teorie, které jsou důležité pro chápání českého diskurzu. V rámci diskurzivní analýzy bude bakalářská práce pátrat po tom, jak jsou popisováni jednotliví aktéři vybraných případů. Jak je definován nepřizpůsobivý a jestli je tam spojitost s Romy, tudíž jestli diskurz nulové tolerance dále přizívá protiromské nálady v České republice?

Bakalářská práce vychází ve své teoretické části, jak z primární tak i ze sekundární literatury věnující se jednotlivým teoretickým okruhům. V rámci formulaci chápání nulové tolerance text vychází z textů formulujících nulovou toleranci v rámci kriminologického vnímání politiky. Hlavními autory, ze kterých práce při popisu nulové tolerance vychází jsou Jock Young, Tim Newburn a Trevor Jones a Ben Bowling, pro popis teorie rozbitých oken, která je považovaná za teoretický základ nulové tolerance práce čerpá z autorů teorie Jamese Willsona a George Kellinga, stejně jako z literatury věnující se nulové toleranci. Krom již zmíněných autorů je pro popis nulové tolerance v New Yorku citovaná práce policejního ředitele Williama Brattona. V době, kdy bylo téma bakalářské práce formulováno, se tématu nulové tolerance a jejich dopadů začala věnovat Agentura pro sociální začleňování, která analyzovala politiku v rámci České republiky, i z těchto analýz – Nulová tolerance, kontrola zločinu a sociální vyloučení od Václava Walacha (2014) a Analýza politik nulové tolerance v Litvínově a Duchcově od Lucie Trlifajové, Filipa Pospíšila, Petra Kučery, Báry Matýsové a Blanky Kisoové (2015) – práce vycházela.

V rámci teoretického hlediska je jako kritik nulové tolerance tématizován francouzský sociolog Loïc Wacquant, který poukazuje na strategii jako formu ještě většího vyloučení marginalizovaných osob, obývajících vyloučené lokality. Wacquant představuje kriminalitu ve vyloučených lokalitách jako sociální problém, který je využíván i k větší diskriminaci obyvatel daných oblastí.

Přestože politika nulové tolerance je sama o sobě silným rétorickým prvkem, je pro český případ příznačné propojení zavedení represivních kroků s morální panikou v médiích, která těmto krokům předcházela. Z tohoto důvodu text definuje koncept morální paniky a ukazuje ho na příkladu zkoumaného Stuartem Hallem ve Velké Británii, který nebyl popsán jako nulová tolerance, avšak represivní strategie a kontrola tomu odpovídají.

Jako metoda byla zvolená diskurzivní analýza, která je popisovaná z Foulcaultovského hlediska, ale i jako Kritická diskurzivní analýza, jakožto více propracovaný soubor metod. Pro analyzované případy bylo důležité zmínit práce předních představitelů kritické diskurzivní analýzy, kteří se věnovali zkoumání rasismu v diskurzech, jako byl Fairclough, Van Dijk, manželé Jägerovi, nebo v českém kontextu Slačálek zaměřující se na anticiganismus.

Pro sledování diskurzu v českém kontextu byly vybrány tři případy Slaného, Litvínova a Duchcova, jakožto případy nejvíce spojovány s nulovou tolerancí. Města byla vybraná z důvodu podobnosti aktérů, opatření, ale i celkového kontextu situace. Kauzy kolem nulové tolerance ve vybraných městech shodně cílily na „nepřizpůsobivé“, které můžeme při podrobnějším zkoumání definovat jako chudé příslušníky romské menšiny, politiku nulové tolerance vždy vyhlašovali lokální politici, kteří jsou nepochopeni vládou na národní úrovni a činí pro dobro svého města, specifickým aktérem českého kontextu je sociální politika, která je představovaná sociálními pracovníky, městskými úředníky sociálních odborů, či příjemci sociálních dávek. Zvolená represivní opatření ve vybraných městech byla vždy postavená na zvýšené sociální kontrole, zpřísnování trestů za drobné delikty, ale i na omezování sociální pomoci. Vyhlášení politiky nulové tolerance ve Slaném, Litvínově i Duchcově bylo spojené s rozsáhlým mediálním pokrytím celé kauzy, které definovalo problém na národní úrovni. Média ukazovala porušování řádu „nepřizpůsobivými“, ale také operovala s pojmem ghetto, ve kterém mělo porušování řádu probíhat.

Analýza jednotlivých městských diskurzů využívala jak články z internetových médií, tak i samotná vyjádření města a jejich představitelů. Pro práci je důležité vytvořit obraz všech aktérů a ukázat na základě čeho jsou zařazováni pod jednotlivé kategorie.

1. Nulová tolerance

Definice konceptu nulové tolerance je velmi problematická, neboť neexistuje komplexní představa, jak by měla být tato politika pojímána. Různí autoři se k nulové toleranci staví s jinou představou a zůstává otázkou, zda teorie o politice nulové tolerance koreluje s představami politiků, kteří nulovou toleranci používají ve svých předvolebních heslech. Nulová tolerance je v českém případě hlavně politika represivních složek státu, které odkazují na zdánlivě úspěšné snížení kriminality během tzv. Newyorského zázraku (viz 3. kapitola).

O nulové toleranci můžeme hovořit zhruba od dob vzniku teorie rozbitých oken, která je považovaná za stavební kámen politiky nulové tolerance, tudíž od druhé poloviny 80. let. Newburn a Jones (2007) spojují pojem s Reaganovou politikou boje proti drogám, kdy nulovou toleranci použil ředitel celní služby William von Raab [Newburn, Jones 2007: 223]. Podobnou rétoriku v rámci drogové problematiky používal i George W. Bush, následně byla v rámci americké politiky spojovaná hlavně s reformou policie v New Yorku pod starostováním Rudolpha Guilianiho, což je i nejvíce odkazovaná praxe politiky nulové tolerance.

Vhledem k širokému konceptuálnímu rozpětí pojmu, můžeme nulovou toleranci najít i ve spojitosti s jinými druhy kriminality. Kanadská vláda na začátku 90. let formulovala kampaň založenou na nulové toleranci k násilí páchanému na ženách, což nebyl oficiální program policejních složek, ale heslo přijaté kanadskými aktivistkami proti domácímu násilí. Kanadská kampaň proti násilí na ženách se rozšířila i do Velké Británie [Walach 2014: 6-7]. Různý kontext, ve kterém je pojem využíván, ukazuje na jeho flexibilitu a problematičnost vytvoření jednotného stanoviska o jeho dopadech. Jen v kontextu České republiky se můžeme setkat s nulovou tolerancí hazardu, nulovou tolerancí alkoholu na silnicích či nulovou tolerancí nerovných platových podmínek mezi muži a ženami.

I když je použití pojmu nulové tolerance velmi různorodé, je možné vysledovat jistou návaznost prostředků policejní kontroly ve společnosti, se kterými je spojován. Nulová tolerance je pro Newburna a Jonese (2007) spíše rétorický symbol, David Dixon [1999: 2-3] ale nabízí tři hlavní formulace, se kterými se můžeme setkat:

- Zaprvé se může jednat o slogan používaný v různých kampaních, který měl znamenat tvrdé trestání daného problému.

- Zadruhé se může jednat o konkrétní policejní strategii vycházející z teorie rozbitých oken, kdy by policie měla trestat i nejmenší nepokoj v daném sousedství, aby následně trestní činnost nemohla růst do větších rozměrů. Cílem je pocit zlepšení kvality života v daném sousedství.
- Zatřetí může být spojovaná s absolutním vynucováním práva ze stran policie, mnohdy vedoucí k neadekvátnímu policejnímu zákroku, popřípadě neadekvátnímu zákroku ze stran jiných státních činitelů.

Další definici nulové tolerance nabízí Jock Young [1999: 124], který koncept staví na šesti definičních znacích, podle kterých můžeme říci, zda se jedná o danou politiku. Znaky jsou v tomto případě dost podobné ostatním definicím, jen jsou praktičtější pro konceptualizaci pojmu. Jedná se o snížení tolerance vůči zločinu a deviaci; snahu o navrácení se k hodnotám pořádku, zdvořilosti a slušnosti; využívání drastických opatření k dosažení těchto cílů; uvědomění si spojitosti mezi kvalitou života a nepřístojnostmi dějícími se na daném území; přesvědčení o spojitosti těchto nepřístojností s kriminalitou; inspirace v článku Wilsona a Kellinga z roku 1982 uvádějícím teorii rozbitých oken.

Politika nulové tolerance, či s ní spojovaná teorie rozbitých oken, jsou často kritizovány jako nástroje neadekvátní policejní brutality, které byly mnohdy kontraproduktivní z bezpečnostního hlediska a zároveň se jednalo o kroky velmi selektivně uplatňované, což je i případ České republiky. Složky uplatňující ve vyloučených oblastech politiku nulové tolerance si spíše než respekt místních obyvatel získaly ještě větší odcizení od lidí, což se ukazuje v případě sociálních pracovníků provádějících kontroly bytů kvůli dávkám, které jsou při nejmenším velmi neprofesionální vůči klientům svých sociálních služeb, což bude rozebráno blíže u jednotlivých případů z České republiky.

Kritika nulové tolerance a uplatňování teorie rozbitých oken je hodně spojovaná s praxí v New Yorku, avšak jsou to tendence vysledovatelné ve všech kontextech využití politiky nulové tolerance vůči kriminalitě z hlediska konzervativní kriminologie, která vylučuje sociální aspekty předcházející kriminálnímu jednání. Bezpečnostní složky v případě New Yorku měly tendence značně překračovat svoje pravomoci, a zatímco narůstal počet zadržených a stoupala vězeňská populace, tak narůstal i počet stížností proti policistům [Walach 2014: 17]. Uvádí se, že počet stížností proti policejní brutalitě během 90. let praktikování nové policejní strategie pod Brattonem vzrostl počet stížností o 75% [Green 1999 in Walach 2014: 17]. Nebylo možné si nevšimnout, že nadměrná policejní brutalita a

kontrola byla používána z větší části v chudých městských čtvrtích a cílila z velké části na etnické minority [Wacquant 2009a: 25]. Walach (2014) zmiňuje dva hlavní případy, které rozvířily debatu o diskriminaci policejních zákroků a jejich neadekvátnosti vůči osobám z etnických menšin a to brutální chování v případech Abnera Louimy a Amadou Dialla, kdy policejní násilí bylo medializováno a Dialla zaplatil životem [McArdle Erzen 2001 in Walach 2014: 21]. V USA se však setkáváme s neadekvátními zákroky policie v případě etnických menšin dodneška. Po celé zemi se rozšířily případy policejních zákroků proti jedincům menšinové příslušnosti, které končily smrtí oběti jen z důvodu neadekvátní reakce policejních složek. S těmito argumenty zneužívání kontroly, kterou přináší nulová tolerance proti osobám, které jsou v neoliberálním světě označovány za „nepřizpůsobivé“, ať se jedná o etnické menšiny či osoby zasažené chudobou, dále pracuje Luïc Wacquant (2009), který tvrdí, že se *„rétorika nulové tolerance musí nutně obrátit ve svůj opak, v selektivní intoleranci a cílené prosazování zákonů v konkrétním prostoru a čase s ohledem na vysokou praktickou a politickou hodnotu,*“ [Wacquant 2009: 266], což praktická zkušenost označovaná jako Newyorský zázrak potvrzuje.

Podle Bowlinga (1996) může být spravování rozbitých oken chápáno jako eufemismus k nápravě těch, kteří jsou chápáni jako „nepřizpůsobiví“ pomocí tvrdého policejního zákroku [ibid. 548]. Jazyk nulové tolerance mění vnímání sociálních kategorií, zatímco „potřební“ měli být kategorií zasluhující naši pomoc, teď se jedná o „nepřizpůsobivé“, kterých se města chtějí zbavovat a to nejlépe tvrdým trestem. Proti newyorskému zázraku se začali ozývat samotní političtí představitelé. Bill de Blasio ve své kampani na starostu zmiňoval, že tvrdé trestání minorit a chudých musí přestat a odkazoval se proti praktikám svých předchůdců, zároveň byl ale policejním ředitelem znovu zvolen Bratton, tudíž dělení na perzekuované etnické menšiny a chudinu a majetnou bílou společenskou vrstvu mohlo i nadále pokračovat [Oberman, Johnson 2016: 1079]. Rasový aspekt, který v USA hraje značnou roli při výběru obětí politiky nulové tolerance, můžeme pozorovat i u nás ve spojitosti s romskou menšinou, stejně jako v případě USA je to ale faktor do značné míry spojený s nižším příjmem menšin. Oberman a Johnson (2016) zdůrazňují, že hispánská a černošská komunita v USA má v průměru nižší příjem a je mnohem častěji ohrožená chudobou, což prohlubuje marginalizaci etnických menšin [ibid. 1079-1080].

Aspekty politiky nulové tolerance vedoucí k dalšímu prohloubení sociální exkluze všech, kteří nejsou v neoliberálním veřejném prostoru, města vítají, jsou vysledovatelné i v případě českého kontextu, kdy se městská část Prahy 1 dlouhodobě snaží ze svého území odstranit

všechny, kteří by mohli spojovat město s chudobou a sociálními problémy města, čehož chtějí docílit právě zákonnými opatřeními proti těm nejpotřebnějším, kteří se na území pohybují.

1.1 Nulová tolerance ve světě

Newyorský zázrak se stal dobře promyšleným marketingovým tahem, který se stal politickým a komerčním zlatým dolem poradenských služeb, Wacquant tento fenomén dokonce označuje jako „*globalizaci nulové tolerance*“ [Wacquant 2009: 19]. Samotní představitelé radnice New Yorku a policie pracovali s marketingovou strategií prosazující plnou odpovědnost práce policejních složek na snížení kriminality.

Teoretickým zázemím pro nulovou toleranci se stal Institut Manhattan¹ sídlící ve Washingtonu D.C., který se pravděpodobně nejvíce zasloužil o popularizaci teorie rozbitých oken a na ní navazujících policejních strategií [Wacquant 2009: 14-15]. Institut šířil povědomí o nulové toleranci pomocí přednášek, poradenství, financováním výzkumů a publikací či financováním politických kampaní [Shapiro 1997 in Walach 2014].

Nulová tolerance, jakožto politická a policejní rétorika, se po newyorské zkušenosti rozšířila do celého světa, příkladem může být Kanada, Mexiko, Brazílie, Izrael, Austrálie, ale hlavně Evropa, která je důležitá pro kontext České republiky. První v Evropě implementovala nulovou toleranci Velká Británie, přičemž hlavním aktérem byl Institut pro ekonomické záležitosti, což je sesterská organizace Institutu Manhattan, dále se s ní ale setkáváme v Německu, Francii, Švédsku i Španělsku [Walach 2014: 9-10], do východoevropských zemí se dostává v pozdějších letech v reakci na západoevropskou zkušenost.

Evropská praxe nulové tolerance rozšířila celou problematiku o nový rozměr, neboť v USA byla politika spojována s konzervativními republikánskými politiky a akademiky, zatímco v případě Velké Británie a Francie rétoriku nulové tolerance používali hlavně politici sociální demokracie², což lze považovat za paradoxní vzhledem k původnímu konceptu teorie rozbitých oken, jakožto protipólu levicové kriminologie [Kelling 1997: 3-4].

Evropské případy ukazují hlavně na problematické zakotvení nulové tolerance a potřeba vždy myslet na konkrétní kontext. Jak samotná rétorika, tak i jednotlivé kroky nemusejí být shodné v různých zemích a ani město od města. Pro český kontext je nulová tolerance spíše

¹ Konzervativní myšlenkový trust založený v roce 1978, který má předkládat řešení sociálních problémů optikou volného trhu.

² Wacquant tuto skutečnost označuje za další projev neoliberalizace levicových stran, kdy opouští od sociálně demokratického programu ve prospěch politiky zákona a pořádku a volného trhu (Wacquant 2009: 243-269).

rétorickým obratem politických kampaní a legislativních opatření v rámci jednotlivých měst, které jsou následně implementovány policií, ale i sektorem sociálních služeb. Skutečnost o rozdílném pojmání nulové tolerance se následně projevuje i ve faktoru, proti kterému se kroky zaměřují – zda se jedná o potlačení zločinu primárně, či o vytlačení chudých z veřejného prostoru města.

Newburn a Jones (2007) ukazují, že síla nulové tolerance spočívá právě v tom, jak flexibilní pojem to je. Zároveň má obrovský symbolický potenciál, protože ohlašuje náhlou a radikální změnu ve vztahu k řešení kriminality, která by měla zajistit pozitivní výsledek [Newburn, Jones 2007: 221-234].

3. Teorie rozbitých oken jako teoretické zázemí pro nulovou toleranci

O souvislosti teorie rozbitých oken a politice nulové tolerance se vedou značné diskuze. Samotná teorie rozbitých oken nabízí mnoho různých výkladů vedoucích k nastolení různých politických opatření bojujících s kriminalitou, tudíž nulovou toleranci můžeme chápat jako jedno z těchto opatření. I přes spornou korelaci můžeme říci, že teorie rozbitých oken poskytla teoretický rámec nulové toleranci. Dalším častým tvrzením je, že teorie rozbitých oken jen teoretizovala známou praxi policejních důstojníků v USA [Bowling 1999: 544]. Podobně o tom mluvila i nejslavnější osobnost nulové tolerance a teorie rozbitých oken velitel NYPD William Bratton, který říká, že teorie jen pojmenovala jeho každodenní praxi u policie. I přes velké množství různých postojů ke spojitosti těchto dvou konceptů, je teorie rozbitých oken je nejčastěji uváděna právě do souvislosti s nulovou tolerancí, a proto je nutné ji analyzovat k následnému pochopení celého konceptu.

Teorie rozbitých oken je teorie postavená na představě, že narušování veřejného pořádku kauzálně vede k zločinnosti, což je neodmyslitelné tvrzení v přetrvávající představě o vztahu mezi sociální organizací sousedství a zločinem [Wilson, Kelling 1982: 31]. Hypotézou této teorie je, že nepostihování drobných přestupků ve veřejném prostoru jako je znečišťování odpadky, graffiti, popíjení alkoholu, žebrání či hlasité projevy, vedou k nárůstu počtu závažných trestných činů, protože s nárůstem strachu ze zločinu v dané lokalitě se oslabuje neformální společenská kontrola a možní pachatelé vnímají danou lokalitu jako nehlídanou, tudíž s pro ně menším rizikem.

Důležitou roli pro pochopení teorie rozbitých oken má kontext začátku 80. let, kdy panovala skepse o možnostech policie regulovat kriminalitu a příčiny kriminality se hledaly spíše ve

společenské struktury, sociálních nerovnostech a diskriminujících politikách [Eck, Maguire 2006: 207-208 in Walach 2014], odpovědí na tento přístup měla být právě teorie rozbitých oken. Teorie rozbitých oken vychází ze snižování strachu ze zločinu³ prostřednictvím přítomnosti městské policie v ulicích, což má hrát rozhodující roli v předcházení kriminalitě tím.

Drobné přestupky vedou k šíření drobné kriminality, ale také závažné trestné činnosti, kdy dochází k procesu, který autoři líčí následovně: „*Stabilní sousedství s rodinami, jež se starají o své domovy, dávají pozor na děti a sebejistě vystupují vůči nezvaným hostům, se mohou změnit během několika málo let či dokonce měsíců v nehostinnou a děsuplnou džungli. Část nemovitosti zůstane opuštěna, pozemek zarůstá trávou, je rozbito první okno. Dospělí přestávají domlouvat nezvedným dětem a ty tím povzbuzené se stanou ještě rozdováděnějšími. Rodiny se stěhují pryč, neukotvení jedinci zase dovnitř. Náctiletí se shromažďují před jedním z obchodů. Prodáváč je žádá, aby odešli. Neposlouchají. Objevují se rvačky. Hromadí se odpadky. Lidé začínají popíjet před potravinami, opilci padají na chodník a nikdo jim nebrání v tom, aby tam přenocovali. Chodce oslovují žebráci. V tomto bodě ještě není nevyhnutelné, že závažná zločinnost poroste anebo že se objeví násilné útoky vůči cizincům. Nicméně mnoho obyvatel si bude myslet, že zločin a především násilný zločin je na vzestupu a adekvátně tomu přizpůsobí své chování. Na ulicích se budou vyskytovat méně často, a když už, tak se budou držet dál od svých bližních a pohybovat se budou rychlým krokem, potichu a se sklopenýma očima. Taková oblast je zranitelná před invazí zločinu. I když to není nevyhnutelné, je mnohem pravděpodobnější, že se zde ... bude obchodovat s drogami, prostitutky se budou vystavovat a auta rozebírat. Opilci budou okradeni hochy, kteří to dělají pro zábavu. Zákazníci prostitutek zase těmi, kdo to dělají účelově a možná násilně.*“ [Wilson, Kelling 1982: 31-32 in Walach].

Pro teorii je důležité dělení na „my“ a „oni“, kdy zločin vždy přichází zvenčí mimo náš prostor a naši kontrolu. Policie v této situaci hraje zásadního ochránce „*spořádaných občanů*“ od těch „*neprizpůsobivých kontrole*“ [Wilson, Kelling 1982:30-33]. Walach [2016: 15] uvádí, že základem teorie rozbitých oken je dělení lidí na slušné a neslušné, přičemž úkolem policie je zbavovat veřejný prostor těch neslušných pomocí posílení mechanismu sociální kontroly, díky čemu se zmenší strach z pobývání na veřejnosti [srov. Wilson, Kelling 1982:34].

³ Strach ze zločinu je nově tematizovaný faktor, kdy existuje přesvědčení, že strach a zločin spolu souvisejí, čemuž má zabránit působení policistů v ulicích. U člověka je sice největším strachem strach z fyzického napadení, ale mnohem častěji se ve veřejném prostoru dostává do situací, kdy jsou zdrojem jeho strachu kontakty s „nespořádanými lidmi, kteří ho obtěžují“ (Wilson, Kelling 1982:30)

Teorie rozbitých oken by měla být odpovědí konzervativní kriminologie na roli sociálních programů na snížení kriminality, zde se upřednostňuje tvrdý přístup zákona a pořádku. Nezkoumá se tedy příčina kriminality, ale uplatňují se tvrdé tresty, které mají mít zastrašující funkci do budoucna, opomíjí se prevence a zdůrazňují se výsledky, které má přinést zavedení nulové tolerance.

4. „Newyorský zázrak“ – příklad aplikace nulové tolerance

Když se mluví o nulové toleranci, tak je nejčastěji uváděn příklad newyorské policejní strategie pod starostováním Rudolpha Guilianiho v letech 1994-2001, kdy se stal ředitelem NYPD William J. Bratton. I když se Guilianiho nástupci snažili nepokračovat v politice nulové tolerance, neboť si uvědomovali její dopady na další marginalizaci vyloučených menšin ve společnosti, tak Brattonův vliv v rámci policie a v tvorbě policejních strategií byl natolik silný, že směřování policie se drželo zavedených kroků [Oberman, Johnson 2016: 1078]. Sám Bratton se používání pojmu nulová tolerance vyhýbal, když mluvil o reformě policejních složek během svého ředitelování, neboť si uvědomoval nakolik je to problematický koncept, ke kterému se váže očekávání výsledků a zároveň nechtěl explicitně spojovat svoji strategii s žádnou teorií [Bratton 1998: 42-43]. Sám Kelling jakožto tvůrce teorie rozbitých oken toto označení nepoužíval nikdy [Kelling 2001: 129], je to spíše silná rétorická figura, která se používá při politických kampaních.

Problematická definice nulové tolerance vede k tomu, že její chápání vede autory k různorodým závěrům. Někteří v ní spatřují snadné snížení kriminality či dokonce zázrak, použijeme-li zavedené označení pro newyorský případ, ale politika nulové tolerance sklídila i velké množství kritiky ohledně důsledků takové strategie kontroly veřejnosti.

New Yorský zázrak je spojen se dvěma hlavními postavami a jejich působením ve svých funkcích, jedná se o starostu Rudolpha Guillianiho a velitele newyorské policie Williama Brattona. K výraznému poklesu kriminality skutečně došlo, otázkou však zůstává, nakolik to bylo zapříčiněno strategií nulové tolerance a nakolik to bylo způsobeno posílením policejních sborů. Wacquant uvádí, že se kriminalita v New Yorku snížila podle indexu vydávaného FBI [Wacquant 2009: 180]. Autoři poznamenávají, že Newyorský zázrak byl spojen hlavně se snížením počtu násilných úmrtí na veřejných místech za použití střelné zbraně, což se za roky 1993-1997 snížilo o více jak 44% [Bowling 1999: 535]. Jak Guilliani, tak i Bratton výsledky

přičítali efektivnější práci policie [Bratton 1998: 29], nikoliv politickému konceptu nulové tolerance, o kterém ale ani jeden z aktérů příliš nemluví.

Walach (2014) uvádí konkrétní Brattonovy změny ve fungování NYPD: „*Ještě před Giulianiem byla policie posílena o 7000 lidí, což spolu s pozdějším zvětšením objemu finančních prostředků nepochybně rozšířilo její možnosti. Za mnohem závažnější nicméně považoval decentralizaci organizace, posílení pravomocí jednotlivých oddělení, prohloubení jejich spolupráce se specializovanými jednotkami, zapojení strážníků do zatýkání prodejců drog, zpřístupnění vnitřních počítačových databází a informací ohledně vyšetřování policejní korupce. Všechny tyto změny měly posílit důvěru a vytvořit sdílenou zodpovědnost v policejním sboru. Doposud panující obavy z korupce byly vykoupeny vyšší akceschopností a účinností. Společně s těmito opatřeními byl zaveden systém setkávání a diskutování aktuálních údajů ze statistik kriminality v každém policejním obvodu s jejich veliteli a vedením policie. Vzhledem ke stěžejní roli statistického mapování kriminality a jejího postihování na tomto základě byl popsán proces pojmenován jako COMPSTAT (Computer Statistics).*“ [Walach 2016: 8].

Brattonova reforma se dále soustředila na přísnější postih drobných deliktů, ale celkový koncept měl zvýšit kontrolu veřejných míst na území města, což je možné zaznamenat i v samotném názvu „*Policejní strategie číslo 5: Opětovné dobytí veřejných míst v New Yorku*“. Největším nepřítelem se tak pro město stává chudé obyvatelstvo, které je postihováno za užívání veřejného prostoru, kdy se zvyšuje kontrola jednotlivců pod záminkami pití alkoholu, nepořádku, rušení nočního klidu, za které jsou pak ukládány tresty, pokud prostor neopustí. Podobnou anabázi mimochodem můžeme vidět i v případě hlavního města v českém kontextu, kdy se veřejný prostor „čistí“ pro bohaté. V newyorské *Policejní strategii č.5* je pak teorie rozbitých oken skutečně zmiňovaná jako teoretický základ pro aplikaci jednotlivých kroků. Zda lze použít na tento model označení nulová tolerance, zůstává diskutabilní, ale jedná se o nejvíce zmiňovaný případ, který není možné opominout.

5. Morální panika spouštěčem nulové tolerance

Pro pochopení diskurzu nulové tolerance v českém kontextu je důležité rozebrat fenomén morální paniky, neboť morální panika často vede k požadavkům na tvrdý zákrok vůči těm, proti kterým je namířená. V této práci pracujeme s analýzou médií, a tak je důležité si uvědomit, že právě média jsou hlavním šířitelem morální paniky ve společnosti. Na příkladu

díla Stuarta Halla (1978) *Policing the Crisis* můžeme vysledovat, jak morální panika vedla ke zpřísnění mechanismu sociální kontroly hlavně v rámci policejních strategií zakročení proti drobným deliktům. I když se přímo nehovoří o spojitosti mezi morální panikou a nulovou tolerancí, tak je možné vysledovat jistou kauzalitu mezi těmito dvěma jevy.

Morální panika vzniká jako odpověď na pocit ohrožení sociálního řádu, což je v moderní společnosti rychlých sociálních změn a přehlcení informacemi stále snadnější. Pro morální paniku je typické, že realita problému je odlišná od pocitů ohrožení, které problém způsobují, což vede k odsouzení i fenoménu, které by se v každodenní rutině ztratily [Volek 2015: 3]. Jaromír Volek [ibid. 4] rozlišuje dva základní přístupy v chápání morální paniky – jeden je optikou krize kapitalismu, jakožto důsledku státního autoritářství, což je britská škola okolo Stuarta Halla; druhým přístupem je americká sociologie, která se soustředí na morální paniku jako kolektivní jednání na základě psychologicky-sociálních faktorů okolo Gooda a Ben-Yehudy [ibid. 4]. Pro tuto práci je vhodnější přístup Stuarta Halla, ale morální panika bude vysvětlena komplexně nezávisle na těchto dvou školách.

V literatuře se můžeme setkat s pěti hlavními znaky morální paniky, které jsou shodné jak pro průkopníka morální paniky Stanleyho Cohena (1972), tak i pro Gooda a Ben-Yehudu (1994):

- 1) Morální panika musí získat zájem většinové společnosti, je třeba vytvořit téma, které bude definovat problém ve společnosti i jeho pachatele. Vytvoří se kampaň proti vinné skupině, která se šíří pomocí mediálního pokrytí tématu, dále se ho chopí politici, ale diskutuje se i ve většinové společnosti.
- 2) Kampaň je mířená k lidem, kteří jsou znepokojeni z možného narušení řádu, začnou se cítit ohrožení, což je sjednocuje proti společnému nepříteli, neboť téma morální paniky je chápáno jako něco, co narušuje celou společnost, respektive je takto hromadně vnímané lidmi, které panika postihne.
- 3) Zároveň roste animosita namířená proti nositelům ohrožení, čemuž dopomáhá i stereotypní zobrazování [Cohen 1972: 60]. Vzniká zásadní polarizace společnosti na „my“ a „oni“, „my“ jakožto strážci pořádku, „oni“ jsou pak pravým opakem spořádané společnosti [ibid. 188, srov. Volek 2015: 13]. V tom lze pozorovat paralelu u teorie rozbitých oken, u které jsou pachatelé zločinu vždy chápáni jako někdo, kdo je mimo naši kategorii.
- 4) Ve chvíli, kdy se téma stane předmětem morální paniky, stane se z něj nejzásadnější problém ve společnosti, je silně prezentován jak mediálně, tak v rámci politických

kampaní, přičemž se ale nehledají skutečné příčiny problému, nýbrž se vede útok na vybrané narušitele pořádku. Vzniklý „hon na čarodějnice“ má pak často provádět policie, zpřísněním svých mechanismů na úkor svobody a presumpce nevinny [Cohen 1972: 168]. Morální standardy jsou v dané kauze pak už nejasné [Volek 2016: 4].

- 5) Morální paniky jsou pomíjivé [Cohen 1972: 78]. Témata, která byla určitou chvílí chápána jako zásadní ohrožení hodnot celé společnosti, se záhy stávají jen vyčpělou mediální senzací. Téma nulové tolerance a vyloučených lokalit se na dlouhou dobu opomnělo ve chvíli, kdy vyvolala morální paniku migrace do Evropy.

Jaromír Volek (2015) ve svém článku shrnuje, jak mohou být spouštěčem morální paniky různé společenské vrstvy a jednotlivá témata a průběh morálních panik se proto trochu odlišují od sebe [Volek 2015: 14]. Pokud je morální panika iniciovaná zdola, což je nejtěžší, jedná se nejčastěji o projevy občanské angažovanosti a různých nezávislých iniciativ, které téma formulují na základě osobního přesvědčení a silných emocí bez účelu a kalkulace možného zisku [Erikson 1990 in Volek 2015: 15]. V případě morální paniky, jež spustily akce na střední úrovni, jsou hlavními aktéry média, ale také profesní asociace či vzdělávací organizace. Záměr spouštěčů na střední úrovni je dle Volka (2015) možnost posílení vlastní moci nezávisle na elitách, což zahrnuje jak ideologický aspekt, tak i jistá forma vypočítavosti, kdy s danou morální panikou roste sledovanost v případě médií, expertnost v případě zájmových skupin [ibid. 14-15]. Média hrají zásadní roli v rámci morálních panik, ať už jsou jejich spouštěčem či pouze reprodukují paniku jako už vytvořené téma. Pro případ nulové tolerance je nejprůzračnějším spouštěčem shora, kdy jsou spouštěčem morálních panik elity, jež se snaží udržet svoji moc ve stávajícím systému [ibid. 14]. Pokud elita rozpoutá morální paniku, tak zároveň může nastolovat zvýšení sociální kontroly pomocí mechanismů policie a zákonodárství, v případě České republiky i pomocí nástrojů sociální politiky.

Média jsou zásadním aktérem morálních panik, rozšiřují povědomí o tématu jako takovém a zároveň mají tu moc ovlivňovat percepci jednotlivých aktérů společností, čemuž dopomáhá nálepkování a reprodukce stereotypních představ. Média vymezují nepřijatelnost chování „tím, že spoludefinují morální kontury společnosti a posouvají tak veřejnou percepci hranic morálky a otevírají současně prostor k symbolickému vylučování deviantních projevů“ [ibid. 7]. Špatné zprávy jsou pro diváky mnohem zajímavější, ale zároveň vytváří obecnou představu o tom, co je deviantní chování oproti řádu většinové společnosti. Jaromír Volek toto tvrzení vysvětluje následovně: „*Mediální artikulace kulturních znaků, morálních norem a moci vede k tomu, že samotné připsování reality osobě, události či procesu je naplněno*

morálními významy. Otázka klasifikace či fakticity události je tím pádem otázkou dobra a zla. Masová média tak nenabízejí pouze fakta, ale také morální řád.“ [ibid. 8]. Když média zprostředkovávají činnost policejních složek, tak se sami stávají součástí sociální kontroly, „*opanováním diskursu „ohrožení“*“ posilují moc a legitimitu kontrolních institucí sankcionovat jednání, které je chápáno jako nebezpečné“ [ibid. 8]. Cohen (1972) rozlišuje tři fáze porušení morálního řádu, nejdříve se do celé kauzy zapojí tzv. „strážci morálky“, kteří se snaží začít uplatňovat svůj kontrolní tlak. Následně začínají znít hlasy o zpřísnění represivních opatření kvůli obavám, aby se situace ještě více nevymkla kontrole. V této fázi je třeba osočit viníky a definovat případné oběti. Přestože oběťmi jsou vždy morální hodnoty celé společnosti, média potřebují jasně definovat, kdo stojí na stranách dobra a zla, aby zpráva lépe živila morální paniku, tato fáze nejvíce brání kritickému pohledu na danou problematiku. V poslední fázi jsou zaváděna přímá opatření pro uplatnění sociální kontroly [Cohen in Volek: 9]. Toto dělení na jednotlivé fáze je velmi příznačné pro následnou aplikaci politiky nulové tolerance, protože společnost zpravidla slyší na rétoriku razantního boje proti domnělým viníkům takovýchto kauz.

Pro případ aplikace nulové tolerance shora, jak bychom mohli definovat český příklad, je příznačné dílo Stuarta Halla *Policing the Crisis*, ve kterém zkoumá morální paniku vytvořenou elitami, jež vedla ke značnému zpřísnění policejních zákroků za drobné delikty a jejímiž největšími oběťmi byly potomci migrantů na území Velké Británie. Dílo je důležité pro tuto práci z důvodu značné paralely mezi zkoumaným případem a situací v České republice, přičemž zde se nejednalo o migranty, ale z velké části o romskou menšinu, která je v českém kontextu často označovaná za viníka, a stává se tak svého druhu obětním beránkem. Přestože je snaha o vylidnění veřejného prostoru spojená hlavně s problematikou chudoby, je romská menšina odsouvaná do vyloučených lokalit je nejčastěji zmiňovaným viníkem rozpadu systému, a to kvůli stále citelnému a hluboko zakořeněnému rasismu, který nikdy nebyl v Čechách překonán. Jediným případem českým případem, kdy romské etnikum není primárně jmenované je příklad Prahy 1, kde se diskuze zaměřuje obecně na chudobu⁴.

Situace ve Velké Británii, kterou zkoumal Hallův tým, byla spojena s užíváním původně amerického výrazu „mugging“, který můžeme chápat jako loupežné přepadení, k němuž se ale váží další konotace, jako je rasa, zločin mládeže, či nebezpečí, a podle Halla se stává i

⁴ Pravděpodobně způsobené i tím, že v hlavním městě se častěji můžeme setkat s lidmi bez přístřeší či s nějakou závislostí, zatímco romská menšina byla v rámci posledních let přesídlena do menších měst, kde se stávali oběťmi obchodu s chudobou a celé rodiny se ocitly v koloběhu kultury chudoby.

prostředkem ke konstrukci autoritářství [Hall 1972: vii – viii]. Morální panika byla kolem pojmu vybudovaná na základě policejních statistik informujících o nárůstu případů takovýchto loupežných přepadení, což pak reprodukovala média, která používala tyto statistické výsledky a čísla ukazující na nárůst problému [ibid. 9]. Mediální a policejní prezentace fenoménu tak spustily spirálu strachu, odstrašujících případů a tvrdých trestů, aby byl většinové společnosti navrácen klid a bezpečný veřejný prostor [ibid. 7-8], což je velmi podobné pojetí drobné kriminality jako v případě New Yorku o zhruba 20 let později. Pro mediální paniku bylo zapotřebí vytvořit konsensus společnosti o míře ohrožení a výlučném postavení zákon, který měl limitovat jakékoliv jiné názory na situaci [ibid. 33]. S postupným vyostřováním situace rostla míra sociální a policejní kontroly a omezení v rámci snahy o preventivní kroky, přičemž ale prevence byla postavena na stereotypech a neoprávněně cílila převážně na kontroly černošské mládeže a migrantů [ibid. 51]. Tato preventivní policejní opatření byla řešením z pohledu zákona a pořádku namísto přihlédnutí k možným sociálním příčinám situace [ibid. 48]. Společenské represe a tvrdé tresty jsou vnímány jako nástroj pro udržení společnosti vcelku, mají jí vrátit zpět pocity bezpečí a ukázat, že společnost daný fenomén nebude tolerovat. Tento postoj je však uplatňován napříč sociální stratifikací, je společný pro elity i pro chudé, tudíž má vytvořit pocit sounáležitosti mezi jednotlivými sociálními skupinami a utvrdit je, že před zákonem jsou si rovný [ibid. 208]. Situace je chápána jako hrozba pro řád [ibid. 275], kterou odvrátí právě tvrdší vymáhání zákonů, budeme žít ve společnosti zákona a pořádku [ibid. 322]. Policejní represe demonstrují stabilitu státu a jeho schopnost postavit se problémům, ale pokud společnost přijme tvrdá opatření jako řešení, tak má většinová společnost tendence tíhnout ke konzervativním řešením a autoritářským konsensům [ibid. 215 – 217], což je spojeno s tradicionalistickým přístupem.

Pro Halla (1972) je důležitým tématem hegemonie tradicionalistického přístupu, který udržuje svoji pozici právě vyvoláváním morálních panik, a zároveň je pro britskou společnost velmi příznačný. Tradicionalismus rozlišuje mezi zločinem a prací jako dvěma protipóly, kdy v takovémto černobílém rozlišení jsou sociální problémy chápány jako důsledek nedostatečné práce a osobního selhání, takže na stejné úrovni jako zločin, podobně odsouzeníhodným je i pobírání sociálních dávek [ibid. 141-143]. V případě České republiky je právě pobírání dávek a konstruované zneužívání dávek romskými rodinami jednou z hlavních rozbušek konfliktů a je požadovaná nulová tolerance právě v této oblasti. Tradicionalistický přístup buduje pro morální paniku vhodné prostředí, neboť se odvolává ke zkušenostem mlčící většiny [ibid. 163] proti nepřizpůsobivé menšině. Společnost mění sebe samu tím, že definuje viníka. Britští

konzervativci si v 60. letech, v době, kdy probíhala zkoumaná morální panika, stanovili jako hlavní témata zločin a migraci, takže obětní beránek byl hledán v rámci komunit migrantů a hlavně mládeže [ibid. 234], avšak nulová tolerance se v následných letech stala tématem ne jen pravicových politiků hlavně v Evropě.

Zajímavým pohledem, který Hall nabízí je, že se na rasové předsudky u stíhaných za „mugging“ nesmíme dívat optikou diskriminace, neboť diskriminace je vnímaná jako výjimka z jinak fungující spravedlivé společnosti, což je samozřejmě nedostačující pochopení situace, protože v době výzkumu Hall může říci, že britská společnost funguje skrze rasovou identitu [ibid. 354]. Z tohoto důvodu sleduje systematické snižování kulturního kapitálu, jak ho chápe Pierre Bourdieu, černochoů a jeho důsledky pro trh práce, kde jsou nejvykořisťovanější skupinou [ibid. 341-343], podobně jako je tomu u nás v případě romské menšiny. Špatná situace na trhu práce pak mnohdy vede k drobné kriminalitě, jakožto strategii pro přežití [ibid. 356].

6. Městská marginalizace – ghetto vs. vyloučená lokalita

Ve spojitosti s českými městy, ve kterých byla politika nulové tolerance prosazovaná, se často mluvilo o hrozbě ghetta, kde se shlukují nežádoucí jevy, proti kterým má být represivní strategie používána. Ve spojitosti s událostmi ve Šluknovském výběžku z roku 2011⁵ se stále více odkazovalo na jiná evropská velkoměsta, přičemž byly zmiňovány násilnosti v ghettech Londýna a Francie. Tato kapitola se snaží vymezit rozdíl mezi ghettem jako odborným pojmem a vyloučenou lokalitou, aby bylo možné popsat zkoumaný veřejný prostor i na základě sociologie města. Jedná se o snahu o strukturální vymezení problému ve vyloučených oblastech a jejich správného zařazení i v rámci morálních panik vytvořených se zmíněnými událostmi, které používají termín ghetto pro oblasti nespádající pod tuto kategorii. Pro rozlišení těchto dvou forem městského prostoru bude použita práce francouzského sociologa Loïca Wacquanta (2008) *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, který provedl komparaci „černého pásu“ chicagského předměstí a „rudého pásu“ pařížského předměstí, aby odlišil používání termínu ghetto pro realie evropských měst a aby vysvětlil strukturální spirálu chudoby v těchto oblastech.

⁵ Morální paniku odstartovala zpráva o Útoku mačetou v baru v Novém Boru, kde u pachatelů bylo opětovně zdůrazňováno, že jsou Romové a útok byl na Čechy. Podobných zpráv se v následujících týdnech objevilo spousty z různých koutů České republiky, ale hlavní zaměření bylo na Šluknovsko. Později se ukázalo, že mnoho z rasově postavených obvinění bylo smyšlených, ale pro vznik morální paniky dostačujících.

Města severní i jižní Ameriky, západní Evropy a už i východní Evropy mají na svém území lokality, kam se odsouvají nežádoucí obyvatelé pod záminkou uspokojení bílé střední třídy. V USA se používá výraz ghetto, ve Francii banlieue, vyloučené lokality, no-go zóny a jiné, které mají vytvořit jasnou představu o daném území i jeho obyvatelstvu. Negativní konotace daného území mohou utvrzovat pocit strachu ostatních obyvatel, který legitimuje tvrdé zákroky proti obyvatelům těchto zón. Ač se může zdát, že tyto vyloučené okrajové lokality měst jsou podobného charakteru. Wacquant se snaží upozornit na rozdíly mezi americkým konceptem ghetta, francouzským banlieue, nebo vyloučenými lokalitami v jiných evropských městech, a to z důvodu amerikanizace chápání těchto lokalit jako ghetta, zatímco existují zásadní kvalitativní rozdíly, které mohou znamenat i nutnost odlišných strategií řešení problému jednotlivých lokalit a to i přesto, že se jedná o problémy, které jsou reprodukovány na státní úrovni nerovným vývojem kapitalismu a sociálních politik [Wacquant 2008]. Urbánní marginalita se dá pochopit až ve chvíli, kdy „*generické mechanismy, které ji produkují, stejně jako specifické formy, které předpokládá, se stanou plně srozumitelnými, jakmile se dá opatrně vložit do historické matice tříd, státu a prostoru charakteristiky každé společnosti v dané epoše*“ [ibid. 2].

Cambridgeský slovník definuje ghetto jako velmi chudou městskou zónu, kde žijí lidé stejné rasy nebo stejného vyznání v blízkém vztahu a zároveň oddělení od zbytku obyvatel. Wacquant (2008) uvádí pojem hyperghetto, který by měl vystihnout moderní význam amerického ghetta „*decentralizované, územní a organizační uspořádání charakterizované segregací z městského jádra na základě rasy a třídy v kontextu dvojího omezování trhem práce a sociálním státem, které vyžaduje a nasazuje všudypřítomnou policejní kontrolu a zásahy trestního aparátu*“ [ibid. 3]. I přes zdánlivou podobnost je potřeba odlišovat americké ghetto a francouzskou banlieui, nebo jiné vyloučené městské lokality evropských měst. Jedná se o odlišné socioprostorové jevy vzniklé na základě odlišných segregačních logik. Zatímco „černý pás“ v USA je primárně marginalizovaný na základě rasy vedoucí k třídní diskriminaci, „rudý pás“ ve Francii má opačné premisy – primárně je vyloučení založeno na třídní logice, umocněné etnonárodním původem [ibid. 3]. Pro evropská města je problematické určit, o kterém z těchto dvou jevů můžeme mluvit. Wacquant je přesvědčený, že pro západní Evropu jsou typické vyloučené lokality, ve kterých není příslušnost obyvatel definovaná primárně etnonárodně, ale právě třídní příslušností a nízkým příjmem. Pro případ České republiky je základním faktorem též chudoba, i když jsou tato místa nejvíce spojována s romskou menšinou a rasistický přístup hraje zásadní roli v definování romské menšiny,

žijící ve vyloučených městských lokalitách za „nepřizpůsobivé“ a za nepřítele řádu. Dalším důvodem proč nemůžeme označit vyloučené lokality v Čechách za hyperghetta je fakt, že se nejedná o etnicky a sociálně homogenní společnost, která je velmi odtržená od zásahů státu jako je tomu v USA. V evropských městech jsou zásahy státu i městských samospráv viditelné v existenci státních institucí, které je možné na daném území zaznamenat, ať už se jedná o školy, zdravotní péči či v případě České republiky nejdiskutovanější sociální péči.

Pro vyloučené lokality je podle Wacquanta (2008) příznačných šest společenských znaků:

1) Mzdová práce jakožto vektor sociální nestability a životní nejistoty.

Zaměstnanost se stává stále více nejistým faktorem našich životů, kdy postupně přicházíme o sociální jistoty, roste množství časově omezených smluv, časově „flexibilních“ pozic, roste prekarizace práce a stává se stále obtížnější nalézt stabilní zaměstnání zajišťující životní jistoty. Nestabilita a nejistota pracovního trhu se odráží na osobách z vyloučených oblastí o to víc, že se jedná o převážně pracující třídu, která je ještě více tlačena do zaměstnání bez férových podmínek.

2) Funkcionální odtržení od makroekonomických trendů

Obyvatelé vyloučených oblastí jsou velmi odtrženi od národních či globálních trendů v ekonomice, neboť marginalizované oblasti si udržují vnitřní univerzum, ve kterém změny probíhají na základě jiné logiky než na úrovni národní.

3) Fixace na prostor a jeho stigmatizace

Stigmatizace daného prostoru probíhá jak na úrovni implementace politik, tak i v rámci stereotypizace obyvatel daného území. Wacquant ukazuje, že mezi obyvateli vyloučených čtvrtí převládá snaha neuvádět svoji adresu, když žádají o práci, popřípadě popírají příslušnost k dané komunitě, neboť ji sami spojují s většinovou společností nepřijímanou identitou (ibid. 238 - 240). Podobná stigmatizace funguje i na úrovni veřejných politik, protože ve chvíli, kdy je dané území označeno za „bezprávní zónu“ jsou speciální opatření pro danou oblast ospravedlnitelné. V případě České republiky můžeme zmínit níže rozebíranou novelu zákona o pomoci v hmotné nouzi a vyplácení dávek v oblastech označených za území s výskytem sociálně nežádoucích jevů.

4) Prostorové odcizení a rozpad „místa“

Tento znak je spojen se ztrátou pocitu „domova“, pocitu lidského, kulturně povědomého a bezpečného prostoru [ibid. 241].

5) Ztráta zázemí

Se ztrátou pocitu domova se ztrácí i pocit zázemí, který by člověku poskytovala komunita. Zatímco dříve byly vyloučené oblasti spojené silnou komunitní vazbou, ať už se jednalo o černošská ghetta v USA nebo banlieue francouzské pracující třídy, dnes se v případě ztráty zaměstnání musí jedinec postarat o příjem v tomto přechodném období vlastní cestou, což může vést k nezákonným praktikám jakožto formě přežití.

6) Sociální fragmentace a symbolické rozštěpení nebo nedokončená geneze prekariátu

Výrazné prostorové vyloučení je jedním z atributů fenoménu štěpení tříd, kdy místo aby třídní příslušnost byla spojujícím prvkem, jako tomu bylo v minulosti, tak naopak roste prekarizace práce a deproletarizace. Jedinec pak stále více postrádá pocit jednoty, tudíž i ztrácí sílu mobilizace, neboť je odtržen od tradičního vnímání sociální skupiny a soudržnosti v ní [ibid. 242 – 245].

Přestože v rámci vyloučených lokalit v České republice nemůžeme mluvit o ghettech, lokality v jednotlivých městech vykazují aspekty typické pro urbánní marginalizaci, o které mluví Wacquant v souvislosti s městy západní Evropy a USA. Pojem ghetto se v českém kontextu může používat pouze jako jazykový prvek s velmi silnou negativní konotací, který rozpoutává vášně v rámci morálních panik týkajících se problémů vyloučených lokalit. Podobně jako o tom mluví Wacquant se i u nás můžeme setkat s represivnější politikou pro vyloučené oblasti než je tomu u zbytku městských zón, avšak problém je na mnohem vyšší úrovni než je správní celek některého z českých měst. Rozevírající se nůžky sociálních rozdílů a rostoucí chudoba pracujících, jsou problémy, které represe a nulová tolerance nevyřeší.

7. Obchodování s chudobou v České republice

Fenomén silně spojený s vyloučenými lokalitami je obchodování s chudobou. Jedná se o podnikání, které je postavené na aktivitách těžících z chudoby lidí – může se jednat o lichvářské půjčky či některé formy zastaváren. V České republice je termín převážně spojovaný s ubytovny ve vyloučených lokalitách, které využívají časté diskriminace romských rodin při hledání bydlení a nastavují neadekvátní ceny ve špatných bytových

podmínkách. Podnikání s chudobou je v tomto případě postavené na jistotě zaplacení nájmu ze sociální pomoci na bydlení, která je nájemníkům vyplácená. Zároveň nemožnost najít si jiné bydlení zajišťuje těmto podnikatelům jejich pevný příjem. Nutnost uchýlit se na ubytovnu není jen otázkou pro Romy, ale pro chudé obecně z důvodu vysokých kaucí za pronájem, na které se svým příjmem nedosáhne každý.

V takových lokalitách je pak nedostatečná vybavenost v oblasti školství, infrastruktury a zdravotnictví. Obyvatelé jsou odkázáni na nedostačující lokální pracovní trh, což vede k nezaměstnanosti. Fungování v těchto ghettech postupně odcizuje svoje obyvatele od většinové společnosti a dochází k úpadku společenské aktivity vyloučených. Na území těchto lokalit vzniká uzavřené prostranství, které odtrhuje svoje obyvatele od majoritních hodnot a sociální exkluzi reprodukuje, čímž je dostává do začarovaného kruhu [Mareš 2006: 10].

Obyvatelé žijící na úrovni životního minima z velké části nemají finance na placení nájemného běžného soukromého bytu, a tak je jejich jedinou možností zažádat si o přidělení bytu obecního. Obecní byty jsou přidělovány na základě kritérií jednotlivých obcí podle poradnickového systému, neboť žadatelů je mnohem větší počet než bytů, které mají obce k dispozici. Mnohdy poradník ovlivňuje bodové přiděly, které jsou sestaveny na základě rodinné situace žadatelů. Kritéria udělení těchto bodů jsou většinou sestavená tak, že mají nepříznivý dopad na nejchudší žadatele, dokonce jsou formulovány tak, že nepřímo snižují šance romských žadatelů [Moravec in Hirt, Jakoubek 2006: 28], což je postup protiústavní. Oběti se tomuto přístupu nemohou bránit kvůli tíživé situaci, ve které se nacházejí.

Vzhledem k velkému počtu čekatelů na obecní byty je většina domácností nucena přestěhovat se do soukromých ubytoven, které však mají podstatně dražší nájem a výdaje na služby jsou také mnohem vyšší [Moravec in Hirt, Jakoubek 2006: 29]. V okamžiku, kdy se rodina dostane do takové ubytovny, její situace se většinou ještě zhorší. I když se nejedná o osoby, které žijí na úrovni životního minima, poplatky v takovýchto ubytovnách jsou natolik vysoké, že nájemníci tam musejí setrvat mnohem delší dobu než jen dočasně, neboť se jejich finanční situace většinou ještě více zhoršuje.

Roky přetrvávajícího problému si vláda začala všimnout a v roce 2015 nabídla řešení v podobě přenesení zodpovědnosti za vyplacení sociálních dávek na samosprávu obce, která měla rozhodnout, jak naloží s doplatky na bydlení u jednotlivých kandidátů. Vládní krok měl vyřešit problém obchodování s chudobou v rámci bydlení, tak i ukončení údajného zneužívání sociálních dávek, které bylo jedním z hlavních argumentů morálních panik kolem dění ve

vyločených lokalitách a lovu na čarodějnice probíhajícím na romskou menšinu. Přenesení rozhodovacího práva na obce však nebylo podloženo žádným klíčem, podle kterého měly obce určovat svá rozhodnutí, což vedlo k ještě větší destabilizaci poskytování hmotné pomoci. Jednotlivé kroky v obcích se tak lišily, můžeme však vysledovat, co to znamenalo pro vyloučené lokality na obecné národní úrovni. Zastánci tohoto kroku jsou přesvědčení, že se zvýšenou kontrolou žadatelů o bydlení se zvýšila i kontrola životních podmínek na ubytovnách, kdy už nebylo možné udržovat ubytovny v pro život nevyhovujícím stavu. Kritika těchto kroků může být zvýšená kontrola obyvatel vyloučených lokalit, zahrnutí sociálních pracovníků do společenské kontroly, čímž se ztrácí jejich důvěryhodnost pro klienta, represivní diskriminace obyvatel daných lokalit, že jsou neustálým předmětem omezujících kontrol. Podrobněji budou dané kroky rozebírány u jednotlivých zkoumaných případů. Řešení obchodu s chudobou však tyto změny neposkytly.

Obchodování s chudobou v České republice měla zamezit novela zákona o pomoci v hmotné nouzi z roku 2017. Zákon měl podle legislativních činitelů zajistit, aby stát nepodporoval nevyhovující bydlení a zároveň snížit nárůst počtu „nepřízpůsobivých“ ve vyloučených lokalitách. Novela zákona však dala možnost městům a obcím vyhlášovat na svém území vyloučené lokality, ve kterých nebude vyplácen doplatek na bydlení, čímž chtěla odradit majitele ubytoven počítat s jistým nájmem v podobě tohoto doplatku. V realu však připravují nejchudší obyvatele o další formu sociální pomoci a podporují marginalizaci daných lokalit. Mnozí starostové danou novelu začali v hojné míře zneužívat, aby se tím ve svých městech zbavili těch nejpotřebnějších. Zákon je doposud v této formě:

Novela zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění účinném od 1.6.2017 (dále jen „zákon o pomoci v hmotné nouzi“) došlo ke zpřísnění pravidel pro poskytování dávek v hmotné nouzi, mezi nimiž i doplatku na bydlení.

Dle ust. § 33 odst. 9) zákona o pomoci v hmotné nouzi tak: *„Nárok na doplatek na bydlení nevznikne, pokud se byt, jiný než obytný prostor podle odstavce 6 věty první nebo ubytovací zařízení nachází v oblasti se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů vyhlášené opatřením obecné povahy podle § 33d. Ustanovení věty první se nepoužije na případy, kdy vlastnické právo nebo právo na užívání bytu, jiného než obytného prostoru podle odstavce 6 věty první nebo ubytovacího zařízení vzniklo před vydáním opatření obecné povahy podle § 33d.“*

Dle ust. § 33d odst. 1) zákona o pomoci v hmotné nouzi potom: *Obec, na jejímž území se nacházejí místa, ve kterých se ve zvýšené míře vyskytují sociálně nežádoucí jevy, může požádat pověřený obecní úřad, v jehož územním obvodu se tato místa nacházejí, o vydání opatření obecné povahy, jímž se vyhláší oblast se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů (dále jen „opatření obecné povahy“).*

Žádost o vydání opatření obecné povahy přitom musí obsahovat:

- a) identifikaci míst, ve kterých se ve zvýšené míře vyskytují sociálně nežádoucí jevy, a*
- b) odůvodnění, v čem je spatřován zvýšený výskyt sociálně nežádoucích jevů; za sociálně nežádoucí jevy se považuje zejména porušování veřejného pořádku, nepříznivé vlivy působící na děti, výskyt osob pod vlivem návykových látek apod.*

Zákon tak nově stanovuje, že nárok na doplatek na bydlení nevznikne osobě, která žije v oblasti se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů.

Novela zákona začala být hojně využívané oblastmi se zvýšeným počtem obyvatel pobírajících finanční pomoc. Města vyhláší na svém území lokality bez vyplácení doplatku na bydlení v marginalizovaných lokalitách, jejichž obyvatelé bojují s chudobou a tím zhoršují situaci obyvatel těchto lokalit. Města se hají tím, že dané opatření má zamezit obchodování s chudobou v rámci ubytování, ale aplikace těchto kroků spíše vede k odsunu chudoby mimo město. Nejčastěji zmiňovaným případem využití tohoto zákona je případ Kladna, které vyhlásilo celé město jako oblast se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů. I přes značnou kritiku tohoto kroku chtějí i ostatní města potýkající se hojně se sociálním vyloučením, rozšířit působnost zákona na celé město stejně jako Kladno. Jedná se o další z kroků, který má postihnout údajné zneužívání sociálních dávek romskou menšinou, jenž jsou tolik tematizované v českém kontextu.

8. Diskurzivní analýza

Diskurzivní analýza byla zvolena, jakožto nástroj, který nám umožňuje studovat významy a sdělení vybraného tématu na širším celku, než je pouhé lingvistické zkoumání mediálního pokrytí. Diskurz je propojen se zkoumáním společenského kontextu a nejazykových významů, což je zásadní pro pochopení představ o veřejném prostoru v českém kontextu, požadavků na nulovou toleranci vůči viníkům a pochopení „nepřízpůsobivého“, jakožto nepřítele veřejného pořádku. Diskurzivní analýza však v literatuře není popisována jako

metoda, ale spíše jako souhrn teorií, které nám mají nabídnout směr zkoumání tématu. V této práci bude popsána Foucaultovská diskurzivní analýza, jakožto teorie pracující se širším vnímáním tématu než pouze v rámci jazyka, a kritická diskurzivní analýza, která naopak představí metodologičtější postup, jak přistupovat ke zkoumání diskurzu.

Diskurz můžeme na nejzákladnější rovině chápat jako propojení jazyka a společenského chápání daného tématu. Diskurz není možné chápat pouze jako textové vyjádření bez kontextu, neboť kontext je v diskurzivní analýze zásadním prvkem. Zároveň pro chápání kontextu je důležité si uvědomit optiku autora, který musí mít širokou znalost analyzovaného tématu, ale měl by se distancovat od tohoto vhledu a snažit se dívat na problematiku shora [Bloorovi 2007: 5]. Můžeme tedy říct, že diskurz je kontext každého vyjádření a jazyk tento kontext dále formuje svojí formou [Trampota, Vojtěchovská 2010: 170].

Foucaultovo pojetí diskurzu upozaduje jazykový prvek. Je pro něj zásadní vnímání moci při pojetí diskurzu – komunikace není vnímaná jako svobodná, ale velmi kontrolovaná sféra [Foucault 1994: 20-24]. Zatímco západní myšlení se snaží o co nejhlubší pochopení jádra diskurzu, Foucault se pokouší nalézt prvky kontroly v daném diskurzu [ibid. 27-32]. *„Pro jazyk i pro „diskurz“ ve Foucaultově smyslu platí přinejmenším jedna základní věc, která je klíčová pro metodologickou perspektivu. Jakkoli jsou užívání jazyka a poznávání činnosti vědomé a reflektované, do značné míry tvůrčí, obsahují zároveň silný prvek nadosobního, často přitom neuvědomovaného a nereflektovaného. Myslíme prostřednictvím komplexu kulturních artefaktů, jejichž osvojování ani působení nemáme zcela pod kontrolou. Právě tuto stránku jazyka a myšlení zachycuje v některých svých významech pojem diskurz“* [Slačálek 2014: 36]. Mocenské vymezení diskurzu můžeme chápat jako hranice promluv v dané společnosti, což nám určuje jak vyjadřování elit, tak i přijetí těchto vyjádření společností. Omezování vyjádření není většinou vnějším faktorem, ale je to naše autocenzura, která je projevem vnější moci tlačící nás k tomuto způsobu vyjádření [Trampota, Vojtěchovská 2010: 173]. Musíme chápat, že používáním jazyka a vyjadřováním se o tématu samotné téma měníme, neustále tak proměňujeme realitu kolem nás tím, jak se vyjadřujeme nebo o ní přemýšlíme. Tyto změny jsou pro Foucaulta až násilného charakteru, neboť z diskurzu nemůžeme vystoupit.

Hansen (2006) při zkoumání mezinárodní politiky Foucaultovou optikou zdůrazňuje, že je potřeba vytvoření národní identity, která může být prostorová, časová či etická. Tato národní identita je zásadní pro vytvoření duálních aktérů v protikladu a je zprostředkovávaná jazykem,

tudíž můžeme mluvit o kolektivní identitě [Hansen 2006: 16]. Diskurz slouží k pochopení situace za textem a k nabídnutí základní pozice v debatě. Zároveň ale musí být propojen s identitou [ibid. 46 – 48].

Kritická diskurzivní analýza (CDA) měla být odpovědí kritikům diskurzivní analýzy jakožto nevědeckého postupu, přesto samotní autoři označují CDA spíše za shluk teorií a metod než za ucelenou metodologii výzkumu. CDA je mnohem pevněji postavena na lingvistice, upozadňuje Foucaultův důraz na moc. Jejím dalším aspektem je odkaz ke kritické teorii. Výsledkem kritické diskurzivní analýzy má být kritika zkoumaného problému, která má vést k jeho hlubšímu pochopení a řešení. Wodak rozlišuje tři možné typy kritiky: první je taková, která sleduje nekonzistentnost diskurzu a textu; druhá se snaží překročit samotný text a napojit ho na kontext; a třetí má zlepšit komunikaci [Wodak 2001: 65]. Jedna z hlavních osobností CDA Norman Fairclough se vymezuje proti Foucaultovi a jeho vnímání diskurzu. Fairclough odmítá tvrzení, že subjekty jsou formovány diskurzem, neboť by to vylučovalo jakoukoliv kritickou činnost ve společnosti [Fairclough 1993: 45].

Kritická diskurzivní analýza chápe diskurz jako znakovost nesoucí význam, nejedná se pouze o text či řeč, ale i o gesta spojená s komunikací, je to jazyková verze reality [Slačálek 2014: 41].

Dalším důležitým představitelem CDA je Teun Van Dijk, který se ve svých výzkumech věnoval jazyku vykořisťování a rasismu, což je vhodné i pro tuto práci. Van Dijk vnímá rasismus jako stereotypní příběhy šířící se lidovým vyprávěním fám a urban legend, které mají charakterizovat danou skupinu, jež vylučujeme ze společnosti [Van Dijk 1983: 25-45]. V pozdějších výzkumech se zaměřil na roli elit v rasistické diskriminaci. Zkoumal, jak elity předávají přesvědčení o kulturní nadřazenosti [Van Dijk 1993].

V neposlední řadě zmíním Margaret a Siegfried Jägerovi, kteří prostřednictvím CDA zkoumali rasismus v Německu. Svůj výzkum postavili na často se objevujících jazykových jevech, které měly nadále podpořit rozdělení na my a oni a další stereotypizaci odsouzené skupiny například způsobem, jakým se mluví o trestných činech spáchaných představitelem menšiny [Jäger 2001: 45].

Následující práce se bude snažit propojit oba přístupy diskurzivní analýzy tak, aby vytvořila ucelený obraz pojmání nulové tolerance u nás a označila proti komu je tato represivní politika mířená a jaké to má důsledky. Na několika případech měst popíše, jak je formována

postava „nepřizpůsobivého“, proti kterému je třeba zasáhnout, a co je chápáno jako diskurz nulové tolerance.

Bakalářská práce nemá vzhledem k znalostem autorky lingvistické ambice, ale bude se snažit uchopit diskurzivní analýzu z pohledu sociálních věd a vhodně zasadit téma do diskurzu, kterému se věnuje. Podobně i kritická složka práce nemá ambice na změnu diskurzu, ale kriticky představuje téma, které je pro českou společnost palčivé a živí dále rasismus, stereotypizaci a kulturu chudoby v České republice. Analýza textů bude prováděná důsledným čtením, zasazením do kontextu a připisování jednotlivých atributů jejich funkci.

Analýza bude sledovat obě úrovně vyjádření, jak textovou, tak kontextovou. Primárně se však práce bude věnovat kontextu, v jakém jsou výroky pojmány, aby analýza nesklouzávala ke kriminalistickému zkoumání nulové tolerance a kriminality, ale pracovala s hypotézou, že nulová tolerance je rétorický prvek používaný k omezování svobod nejchudších, replikaci chudoby v daných lokalitách a dalším formám diskriminace. Je třeba sledovat jak je nulová tolerance používána v politických kampaních a kdo je propagátorem takovéto politiky. Pro práci je zásadní definovat jednotlivé kroky politiky nulové tolerance, které nejsou vždy spojené s jazykovým vyjádřením, ale jsou činem v rámci diskurzu nulové tolerance. Konkrétně když města využívají sociální pracovníky na kontrolu jednotlivých žadatelů o dávky. Vzhledem k dlouho trvající diskuzi nad vybraným tématem je možné sledovat, jaké jsou důsledky nulové tolerance v rámci veřejného prostoru, a zda tématu pomohla morální panika, která jednou za čas vznikne okolo událostí ve vyloučených lokalitách.

9. Případy nulové tolerance v České republice

Pro bakalářskou práci byly vybrány tři nejslavnější případy politiky nulové tolerance, se kterými jsme se v České republice setkali – Slaný, Litvínov a Duchcov. Vybrané případy jsou natolik zásadní, že když začala být nulová tolerance v českém kontextu tematizovaná, tak Agentura pro sociální začleňování pracovala na analýze o dopadech nulové tolerance hlavně na případech Litvínova a Duchcova, kdy výsledky analýzy byly, že zvýšená sociální kontrola nevedla k vyřešení problémů vyloučených lokalit. Přestože jednotlivá města dělí od sebe deset let, tak se u všech tří případů můžeme setkat s podobnými aktéry a podobnou formou informování v médiích. Zároveň jsou všechny tři případy spojeny s nějakou morální panikou tematizující konflikt většinové společnosti a chudé romské menšiny narušující řád ve vyloučených lokalitách.

9.1 Slaný 2003

V roce 2003 vyhlásilo město Slaný program „nulové tolerance vůči nepoctivosti“. Starosta Královského města Slaný Ivo Rubík v městském zpravodaji seznámil občany s programem nulové tolerance, který měl ukončit údajnou nerovnost před zákony mezi slušnými občany a těmi nepoctivými, kteří se vyhýbají placením daně, dluhů i se věnují drobné kriminalitě [Slánská radnice 06/2003: 1]. Program vysvětluje svoje cíle takto: „(...) aby bylo do praxe uvedené následující pravidlo: Pokud občan překročí zákony a vyhlášky a vyplývají z toho nějaké sankce, budou tyto uloženy v maximální možné hranici. Domlouvání, kompromisy, odpouštění pokut a jejich vyměrování při spodní hranici jsou minulostí.“ [ibid. 2]. Dále program specifikuje hlavní aktéry, na které bude primárně mířený, což jsou osoby dlužící na nájemném, lidé zneužívající sociální podporu, majitelé motorových vozidel nejednajících podle předpisů, ale i pejskaři a obyvatelé města, kteří se nestarají o travnaté plochy v jejich vlastnictví [ibid. 2]. Slánská radnice formulovala svůj program jako ukázkovou nulovou toleranci podle vzoru New Yorku. Jsou nakázané tvrdé tresty za nejmenší přestupky, které by měly omezit kriminalitu, snížit dluhy na nájemném, se kterými se město potýká a zároveň se můžeme dočíst o propojení kamerového systému v rámci města s policií i s radnicí, aby se zvýšila sociální kontrola obyvatel.

Podstatným bodem programu nulové tolerance ve Slaném jsou zmínky o zneužívání sociálního systému a tvrdé tresty za něj, což je silně rezonujícím tématem v české společnosti – strach ze zneužití sociálních dávek. Zmíněné body, kde bude nulová tolerance aplikovaná, jsou vždy spojené se zmínkou o možném zneužívání dávek a neplacení nájemného, které by vedlo k ještě přísnějším postihům: „(...) občan, jenž bude mít jakýkoliv závazek vůči městu, byť minimální, by neměl mít šanci při získávání výhod od města“ [ibid. 2] a „lidé, kteří zneužívají sociální podporu státu ke svému neoprávněnému obohacení, budou mít (a mají) v našem městě potíže“ [ibid. 2]. Bod o vystěhovávání osob s dluhy se silně dotknul městské ubytovny nazývané „Mexiko“, ze které byly vystěhovány rodiny v dluhové pasti, událost spustila velkou mediální aféru, ve které se řešily podmínky ubytování, absence sociální solidarity města k rodinám, nevhodné komentáře starosty Iva Rubíka i nepravdivou prezentaci celé události v médiích.

Ivo Rubík jako hlavní propagátor programu nulové tolerance začal být po vystěhování rodin z ubytovny Mexiko kritizován za rasisticky poháněné jednání, které starosta popírá, jak v rozhovorech, tak i v dalším vydání Slánské radnice, kde se komentuje program po měsíci fungování: „Všem stejným metrem. Vyrůstá skupina lidí, kteří jako by měli méně povinností a

více práv než ostatní. To tady trpět nehodláme.(...) Co na tom, že vystěhování jsou Romové? Mě to nezajímá, rasista nejsem a platí pro mě jednoduché – platiš, budeš možná bydlet, protože povinnost pomáhat ti nemáme. Neplatiš – nebydlíš. Ať jsi, kdo jsi.“ [Rubík in Reflex 25.9.2003]. Slánský starosta argumentuje jako znalec konzervativní kriminologie, ze které vychází i nulová tolerance, popírá sociální kontext jednotlivců a důvody jejich situace a rovnou přistupuje k tvrdému řešení pro vzhled města nejvýhodnější. O situaci ve Slaném se začala zajímat kancelář ombudsmana, případ konkrétně ubytovny Mexiko byl silně medializován, což vedlo k tomu, že se začaly řešit nekalé praktiky radnice v rámci změn nájemních smluv na ubytovací smlouvy, i stavu budovy, na kterou bylo investováno 8 000 000 Kč na rekonstrukci. Čím více se případ protahoval, tím více se začala sledovat i mediální prezentace celého případu, kdy dokonce došlo i podání stížnosti na zpravodajství veřejnoprávní České televize [Britské listy 13.9.2003].

V době, kdy probíhala mediální kauza v případě aplikace politiky nulové tolerance ve Slaném, jsme se s označením „nepřízřusobiví“ v médiích nesetkali. K označení rodin z vyloučených lokalit v daném případě z ubytovny Mexiko se používal pojem neplatič, pro kterého bylo typické, že se jednalo o osobu v dluhové krizi, žijící na pokraji chudoby, ve vyloučené lokalitě Slaného, v nevyhovujících životních podmínkách a s nejistou nájemní smlouvou, přesto se pojem používal spíše s negativními konotacemi jedince, který narušuje řád a poškozuje soužití ve veřejném prostoru města.

Mediální pokrytí celé události bylo značné, neboť program nulové tolerance a velmi rychle navazující vystěhování „neplatičů“ probíhalo na začátku letních prázdnin, což můžeme označit za okurkovou sezónu zpravodajství, a tak se z celé situace stala na několik týdnů senzace. Pro internetové zpravodajství bylo příznačné, že se články o vystěhování rodin z „Mexika“ plnily fotkami z dané ubytovny, hlavně protékajících tureckých záchodů, zanedbaného dvorku se spoustou různých předmětů a romských rodin sedících na postelích před ubytovnou. Obrázky, které nám mají navodit dojem narušení řádu, nepořádku a pomyslného rozbitého okna, které se radnice snaží novým programem napravit. Přestože stav městské ubytovny je v rukou města, tak se starosta snaží o vytvoření obrazu v médiích, že fungování ubytovny, respektive její pro život nevyhovující podmínky, jsou dílem nezvladatelnosti nájemníků: *„Jak tam může být normální záchod, když záchodové prkénko zmizí do druhého dne. Nerezová baterie tam nezůstane ani hodinu. A pokud jde o smlouvy - nevím, co bylo ve třidevadesátém při rekonstrukci, to jsem na radnici nebyl. Ale je to jedno, v tom problém není. Město nabízí pomoc v krizové situaci a na každém je, aby se snažil tu*

pomoc využít. To je všechno. My podáváme ruku, oni na ni plivou.“ [Rubík in Reflex 25.9.2003]. Samotné podmínky i komentář starosty na podmínky dělí občany Slaného na slušné, pro které má fungovat program nulové tolerance a kterých se nedotkne, a ty druhé, kteří jsou ochotni žít v ukazovaných podmínkách, a kterých je potřeba zvýšit jejich sociální kontrolu a tvrdě je trestat za drobné přestupky. Server Idnes.cz v při komentování celé kauzy vždy používá k označení vystěhovaných osob jejich příslušnost k romské menšině, které můžeme chápat jako důležitou informaci k dovysvětlení obvinění starosty z diskriminace, ale zároveň v rámci celé kauzy je etnicita vystěhovaných obyvatel ukazovaná na stejné úrovni jako podmínky, ve kterých se nachází ubytovna a ve kterých tito lidé žijí, což může navodit dojem dobrovolného setrvávání v nepořádku, s čímž by se „slušný občan“ přece nesmířil, což vede k další stigmatizaci osob z dané ubytovny.

Případ Slaného je od dalších dvou vybraných měst trochu odlišný i co se týká aktéra, který má stát v opozici k těm nepřizpůsobivým. Vzhledem k širokému pojetí politiky nulové tolerance je „slušný občan“ ten, který neporušuje žádné z nastavených pravidel a vnímání normy slušného občana. Není to jen otázka absence dluhů, ale i neporušování vyhlášek města ohledně čistoty. Město Slaný je v tomto případě odlišné, protože v případě Litvínova a Duchcova byl konflikt mnohem výrazněji formulován protiromsky, a tak opozice vůči nepřizpůsobivým byla postavená na lynčování obyvatel vyloučené lokality.

Pomoc obyvatelům se od samého začátku snažil poskytovat Jakub Polák⁶, který je v dané kauze vždy označován jako „anarchista Jakub Polák“, což v českých médiích můžeme též chápat jako negativní označení. Označení za anarchistu můžeme v daném diskurzu považovat za odlišení aktéra od „slušných občanů“, většinové společnosti, která má z politiky nulové tolerance těžit. Zároveň je anarchista stavěný do kontrapozice oproti starostovi, který má představovat řád, naopak anarchista je aktér bojující proti systému. Podobného postavení aktérů mimo většinovou společnost se dočkají i další snažící se domoci spravedlnosti pro osoby z vyloučených lokalit.

Jedním z témat pro kancelář ombudsmana byla i změna nájemných smluv na smlouvy ubytovací na dobu určitou, kterou město zavedlo pro obyvatele „Mexika“. Tento krok znamenal pro obyvatele ubytovny neustálou nejistotu, jestli se neocitnou další měsíc na ulici, což byl další z faktorů bránících obyvatelům domu, aby ho cítili jako domov. Podobně

⁶ Aktivista, v té době redaktor periodika Romano gendalos, kde se vyjadřoval k dané kauze. Jakub Polák byl výraznou osobností českého anarchismu.

Wacquant mluví o ztrátě pocitu domova, která je příznačná pro bydlení ve vyloučených lokalitách.

Dalším problematickým faktorem byla již zmíněná prezentace situace ve zprávách ČT, která vedla až k podání stížnosti generálnímu řediteli televize. Aktéři zastupující vystěhované obyvatele uvedli, že se jednalo o zkreslené informace, které nepopisovali závažnost problému [Britské listy 19.9.2003 Š. Kotrba], podobně formulované zprávy můžeme označit za živení morální paniky vznikající kolem celé situace.

Řešením mělo být odsunutí dluhem postižených rodin do mobilních buněk mimo město, které by jen potvrdilo segregaci chudých a jen prohloubení jejich marginalizace v rámci města. Jednání, které má „uklidit“ město od nepohodlných obyvatel točících se v kruhu kultury chudoby. Daný návrh neprošel, ale starosta i v dalších měsících stál za programem nulové tolerance, který považoval za funkční, což dokládal na statistikách snížení kriminality na území Slaného [Slánská radnice 11/2003: 2]. Podobně jako v případě New Yorku čísla mluví o výhodnosti zvýšení sociální kontroly a zprísňení represí ovlivňujících nejchudší obyvatele a v případě České republiky romskou menšinu.

V ohlédnutí radnice za rokem 2003 město program nulové tolerance zhodnotilo jako úspěšný, chválený jinými městy i prezidentem a nevhodně zpopularizovaný lidskoprávními aktivisty, ale pouze jako formu pozitivní diskriminace [Slánská radnice 1/2004: 4]. V tomto ohlédnutí za programem nulové tolerance už jsou aktéři, proti kterým je politika namířená, označování za nepřizpůsobivé, kdy se městu *„podařilo zabrzdit příliv nepřizpůsobivých občanů do Slaného“* [ibid. 4].

Znovu se radnice vrací k výsledkům programu v roce 2005, kdy zdůrazňuje zvýšení počtu policistů a snížení počtu drobných přestupků [Slánská radnice 9/2005], můžeme sledovat podobnost výsledků s New Yorkem, kde, jak jsem již uváděla, se zvýšil počet policistů, zpřísnily se represe a statisticky se snížila drobná kriminalita a počet úmrtí střelnou zbraní. Podobné statistiky neberou však v potaz dopady na veřejný prostor, svobodu občanů ani jejich rovnost.

V současnosti Slaný využilo možnosti přestat vyplácet doplatek na bydlení tím, že na svém území vyhláší oblasti se sociálně nežádoucími jevy. Tento krok probíhající i v dalších lokalitách České republiky už není tolik medializován z důvodu trvající morální paniky ohledně migrace do Evropy.

9.2 Litvínov 2008

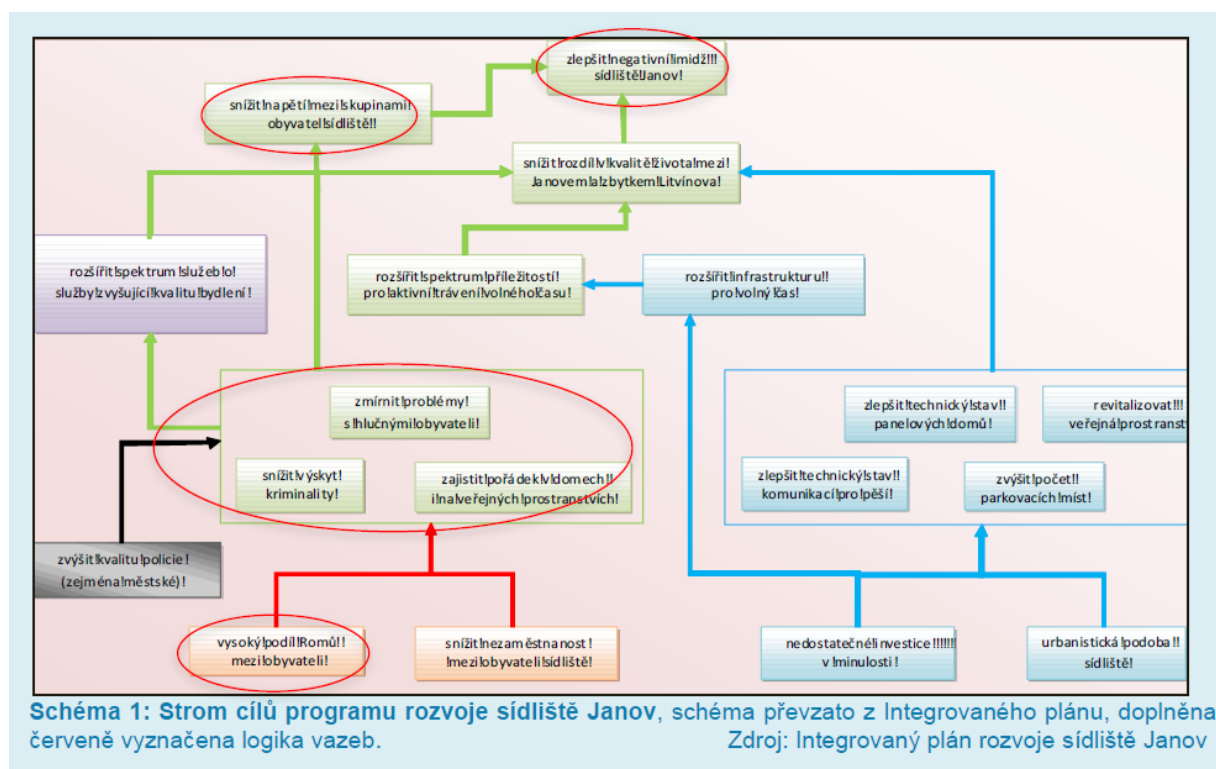
Vyhlášení nulové tolerance v Litvínově bylo spojené se silně medializovanými konflikty na sídlišti Janov mezi zbytkem města a místními obyvateli. Konfliktů využila Dělnická strana a do ní napojení neonacisté jako politickou kampaň proti nepřizpůsobivým a organizovali pochody na sídliště, kde žijí nejchudší obyvatelé Litvínova, z velké části se jedná o romskou menšinu ve městě. Přestože policie zabránila střetu demonstrantů s obyvateli Janova, tak pochod neonacistů a „slušných“ občanů na převážně romské sídliště byla událost velmi nebezpečná pro obyvatele sídliště, což vedlo k rozsáhlému mediálnímu pokrytí protestů. Po první demonstraci krajní pravice vycítila potenciál a dále přiživovala konflikt nahlášením další demonstrace, která měla jít na Janov. V silně vyostřené atmosféře bylo pro město důležité zabránit pochodům neonacistů a rozzuřených obyvatel Litvínova, což mohlo vést k tragédii, ale zároveň radnice podporovala chápání sídliště a jeho obyvatel jako problémové – řešením mělo být vyhlášení programu nulové tolerance, který byl ale mířen na obyvatele Janova.

Vyhlášení nulové tolerance předcházelo zrušení dalšího naplánovaného pochodu a ukázkou řešení problému zvaném Janov z pozice radnice. Starosta města Milan Šťovíček se vyjádřil k podobě programu v obecné formě: *„nebudeme již nadále trpět lidi, kteří narušují pořádek, dopouštějí se přestupků či trestných činů. Už máme jejich chování dost. Bude to stát nemalé prostředky, ale chceme proti nim tvrdě a nekompromisně postupovat“* [Homér 4.12.2008]. Reakce radnice ukazuje, že problémem pro ni nebyl narůstající extremismus a hrozící pogromy, ale situace v marginalizovaném Janově z pohledu zbytku města, který proti jeho obyvatelům tvrdě zakročí.

Další výraznou postavou nulové tolerance v Janově byl místostarosta Litvínova Martin Klika, který označuje za hlavní problém janovského sídliště velký počet Romů migrujících ze Slovenska, kteří narušují řád a veřejný prostor města, tudíž je třeba proti nim opakovaně tvrdě zakročovat represemi a zvýšenou sociální kontrolou [M. Klika – Týden.cz 24.8.2009]. Místostarosta si na nulové toleranci postavil následnou kariéru i v rámci Ústeckého kraje, kdy radil Duchcovu kroky nulové tolerance, které by měli uplatnit. Jak ve Slaném, tak i v Litvínově byla nulová tolerance zaváděná starostou z pravicové strany (ODS), ale v případě Janova se o situaci velmi zasloužil právě Klika, který byl představitelem sociální demokracie (ČSSD), což jen ukazuje na rozpor konzervativní nulové tolerance v evropském sociálně demokratickém kontextu. Vidíme, že i když nulovou toleranci zaváděli představitelé z ODS, tak nebylo pravidlem, že sociální demokraté tuto rétoriku nepoužívají. Můžeme tedy označit

případy v České republice jako další z evropských zkušeností, kdy se nulové tolerance ujali politici levicových stran, což je další z faktorů ukazující posun sociálně demokratických stran do středu ke konzervativnějším politikám.

Na rozdíl od Slaného, Litvínov neměl konkrétně stanovený program kroků nulové tolerance ani vymezené očekávání těchto kroků. Na druhou stranu ale měl stanoveného viníka problémů na sídlišti Janov, což ve Slaném se oficiálně situace měla týkat celého města. Aktéra, který byl příčinou problémů, město, ale i Dělnická strana definovali jako „nepřizpůsobiví“, kdy radnice dodávala, že se jedná o nově příchozí Romy ze Slovenska. Problém byl definovaný na úrovni starousedlíků a nově přistěhovalých, kteří se neumějí chovat podle zavedeného řádu [web města Litvínov 11.3.2009]. V případě Litvínova se oficiální pojem boje proti nepřizpůsobivým stal synonymem pro Romy na oficiální úrovni, což dokládá schéma Integrovaného plánu rozvoje sídliště Janov, který ukazuje propojení mezi kriminalitou, drobnými přestupky, hlukem a celkovým narušením řádu veřejného prostoru a s výskytem většího podílu Romů mezi obyvateli:

(Zdroj: Analýza politik nulové tolerance v Litvínově)

Medializace celé kampaně byla natolik silná, že situace z Janovského sídliště plnila zprávy na národní úrovni. Toho využili i představitelé radnice, kdy byla nulová tolerance vyhlášena jako pozitivní krok, který měl vládu motivovat k uvolnění finančních prostředků na její aplikaci.

Jednalo se konkrétně o snahu snížit kritiku města, co se týká selektivního vyplácení sociálních dávek, ale také o finance na přijetí nových strážníků a zvýšení sociální kontroly z pozice policie.

Program nulové tolerance, který vyhlásila Litvínovská radnice, měl od Slaného odlišnou podobu v několika bodech. Prvním rozdílem je cílení na konkrétní oblast, což je v tomto případě Janov, zatímco v případě Slaného se program měl týkat oficiálně celého města. Praxe ukázala, že i ve Slaném se jednalo o vyloučené části města, avšak zacílení na danou lokalitu nebylo součástí prohlášení k politice nulové tolerance. Na webových stránkách města Litvínov se v prohlášení k prvním měsícům nulové tolerance můžeme dočíst, že *„nulová tolerance (...) představuje stálý a důsledný výkon kontrolní činnosti v Janově (...)“* [web města Litvínov 31.3.2009]. Specifikace lokality, proti které je třeba zajistit opatření, napomáhá k další stigmatizaci vyloučené zóny a zdůrazňuje, že narušení řádu se drží pouze na jednom místě ve městě, které je spojováno s tím, že jeho obyvatelé jsou chudí Romové v tomto případě nově přistěhovaní ze Slovenska.

Podobně jako v případě Slaného se zvýšená sociální kontrola a zásahy do soukromí obyvatelů Janova odůvodňovaly jako zákrok proti zneužívání sociálních dávek. V případě Janova a později i Duchcova je pro kontrolní orgány důležité znát původ „nepřízpůsobivých“, neakcentuje se tedy na strukturální problémy způsobené chudobou obyvatel sídliště, ale o zanesený problémů zvenčí. Martin Klika kontroly odůvodňoval následovně: *„Zjišťujeme, odkud se nám rodiny do Janova stěhují a zda pobírají sociální dávky. Začali jsme v nejproblémovějších domech. Kontrolujeme, zda nejsou dávky zneužívány. Strážníci i státní policie začali řešit okamžitě oznámení o případných přestupcích či trestných činech“* [Klika pro tn.cz 9.12.2008]. Pro morální paniku kolem událostí v Janově je příznačné, že se opět pracovalo se strachem většinové společnosti ze zneužívání sociálních dávek, který měl ospravedlnit zákroky narušující svobodu obyvatel sídliště. Můžeme tedy říct, že pro „nepřízpůsobivé“ v Janově je tedy příznačné, že se jedná o příslušníky romské menšiny, kteří ale nejsou starousedlíky, ale jsou nově se stěhujícími hlavně ze Slovenska. Jako pomoc pro starousedlíky v Janově definuje nulovou toleranci i policejní velitel Zdeněk Urban: *„(...) Starousedlíky v Janově zkrátka napospas nenecháme.“* [mulitvinov.cz 31.3.2009].

Zásadním rozdílem byla implementovaná politika, zatímco Slaný bylo ukázkovým případem politiky nulové tolerance po vzoru New Yorku, tak v případě Janova se můžeme setkat se silnějším propojením sociálního odboru města a naopak s menšími zásahy v rámci drobných

přestupků. Nulová tolerance v Litvínově byla v letech 2008 – 2009 formulovaná jako politika, která má provádět monitoring vybraných lokalit, který má následně odůvodnit represivní kroky zaváděné proti obyvatelům Janova. Přestože i ve Slaném program operoval s okruhy sociální politiky a požíval rétorické prvky zdůrazňující morální paniku kolem zneužívání sociálních dávek, tak se jednalo o jeden z jmenovaných faktorů, které chce město zvýšením sociální kontroly řešit. V litvínovském případě bylo propojení nulové tolerance se sociální sférou primárním faktorem, kdy byl monitoring obyvatel Janova prováděn ve spolupráci se sociálními a terénními pracovníky. Nulová tolerance byla spojována s heslem: „*Sociální práce, prevence a represe*“, což místostarosta a velký propagátor nulové tolerance v Litvínově M. Klika vysvětloval takto: „*Na jedné straně se chtělo uplatňovat to, aby dodržovali ty pravidla normálního chování a normálního žití v té společnosti, tak jsme museli nabídnout i to, že jím s tím někdo pomůže, (...), někdo je tomu naučí. Bude se s nimi spolupracovat, budou se řešit jejich dennodenní problémy, na tom jsme to postavili (...). Takže my jsme obešli celý Janov, ty terénní, sociální pracovníci ve spolupráci s městskou policií a všude jsme to zkontrolovali, (...), kde jsme viděli, že je ten problém, tak tam jsme posílali ty tereňáky, aby s nimi začli pracovat.*“ [Kissová, Kučera, Matysová, Pospíšil, Trlifajová 2015: 28]. Místostarosta ve svém vyjádření o formě programu zdůrazňuje narušování řádu a pocitu „normálna“, kterého se dopouštějí obyvatelé stigmatizovaného sídliště. Politika v případě Litvínova polarizuje společnost na „slušné občany“ / „starousedlíky“ oproti těm, které je potřeba ten řád naučit. Je to anabáze s teorií rozbitých oken, kde je kriminalita také pojímaná jako přicházející zvenčí a mimo komunitu, což je v tomto případě osočení slovenských Romů v Janově, kteří narušují řád. Následná forma sociální kontroly, kdy jsou do represivní politiky nulové tolerance zapojení sociální pracovníci, narušuje jejich spolupráci s klienty a stávají se tak pro obyvatele vyloučených lokalit představiteli stejných represí jako policie. Takto narušený vztah klienta a sociálního pracovníka brání implementaci sociální politiky, která má být primárně cílená na klienta. Zároveň můžeme opět mluvit o narušení pocitu intimity domova a narušení osobního prostoru, kdy policie a sociální pracovníci kontrolují jednotlivé byty a jejich stav, což posiluje vyloučení oblasti podle Wacquanta.

Oproti Slanému je v Janově silně rasistický projev, že viníky problému jsou Romové, konkretizování jsou v tomto případě nově přicházející Romové ze Slovenska, ale i z jiných lokalit po České republice. Otevřeně se v kontextu nulové tolerance mluví o etnické příslušnosti těch, kteří jsou chápáni jako viníci problému. Zatímco ve Slaném byl starosta Rubík obviňovaný z rasismu, v případě Janova nebyla rasistická rétorika nijak kritizovaná

většinovou společností. Dokonce média prezentují rasistické projevy jako nedostatečné a falešně korektní, což ukazuje vyjádření z ČRo 6: „*A pak je tu další téma: romský problém a znepokojivá neschopnost státní moci i občanské společnosti postavit se mu čelem. I on má svou dynamiku. Přibývá míst sociálního propadu Romů. Jejich mladší generace se tam postupně radikalizuje, zajisté po svém. Nedaří se tomu rozumět, ba ani problém pojmenovat. Nelze o něm vést svobodnou veřejnou rozpravu. Brání tomu mediální scéna, která si osvojila pokrytecký postoj tzv. politické korektnosti a sugeruje ho i politikům. Kdo tuto konvenci nerespektuje, riskuje, že bude označen za rasistu. Nesluší se mluvit o "romských neplatičích", ale jen o "neplatičích"* [Příhoda ČRo 6 24.11.2008]. Přestože janovské sídliště je domovem pro nejchudší obyvatele Litvínova, tak chudoba nebyla tematizovaná jako příčina problému. Romská menšina byla v tomto případě jmenovaná jako aktér, který bylo potřeba rozdělit na starousedlíky a nově příchozí s tím, že problémem město i média vinili nově příchozí. Demonstrace a pochody na Janovské sídliště však rozdělení Romů na janovské a slovenské netematizovalo a naopak pustilo rozzuřený dav podnícený krajní pravicí na chudé převážně romské sídliště, kde by byli ohroženi všichni jeho obyvatelé. Do role slušného občana byli postaveni všichni, kdo se obrátili proti obyvatelům Janova.

Dalším krokem zavedeným v rámci programu nulové tolerance bylo vymáhání dluhů, které bylo v režii města stejně jako následné exekuce. Právě záběry z policejních kontrol bytů a exekučního zabavování majetku se staly příznačným obrazem pro litvínovskou nulovou toleranci. Média nám sice přednášela obrazy nevyhovujících životních podmínek na sídlišti, které měly depersonalizovat romského viníka, ale hlavním obrazem internetových serverů je zabavování majetku dlužníků. Město si prohlubování finanční tísně svých nejchudších obyvatel exekucemi pochvalovalo jako správný krok proti neplatičům, který měl ukázat, že nově příchozí Romové nejsou vítáni a pokud budou narušovat řád, tak tu pro ně jsou tvrdé postihy. Strategie, u které je těžko uvěřitelné, že byla spojená se sociální politikou, se však zdála jiným městům jako úspěšná. Mediální pokrytí exekucí navozovalo dojem, že obyvatelé Janova majetek skutečně mají a neplacení dluhů je pouze jejich volba, která však jde proti městu jako takovému a zbytku jeho obyvatel mimo sídliště. Obrazy zabavování majetku mohou také sloužit jako potvrzení zneužití finanční pomoci a k dalšímu rozdmýchávání emocí ohledně údajného zneužívání sociálních dávek.

Dalším důležitým aktérem nulové tolerance jsou osoby, kteří se zastávají nepřizpůsobivých, což byl případ Jakuba Poláka v případě Slaného, v případě Litvínova a Duchcova už představitelé nulové tolerance začali pracovat s neziskovými organizacemi jako s aktérem,

který neplní svoje funkce a zhoršuje problém, který představují dlužníci z Janova. Během diskuzí o řešení situace v Janově se diskutovalo, že město nepřizvalo romské aktivisty k přednesení návrhů nebo k zaměstnání pro posilující se složky sociálního odboru a policie, na což Klika reagoval tak, že „*Osadní výbor v Janově je otevřen pro všechny. Vypíšeme výběrové řízení na terénní pracovníky sociálního odboru pro Janov i na strážníky. Musejí ale splnit kritéria včetně vzdělání*“ [Klika in tn.nova.cz 9.12.2008]. Město staví sociální pracovníky do pozice lidí, kteří stojí proti obyvatelům Janova a podobně se staví i k romským aktivistům, kteří jsou v daném případě nedostatečně kvalifikováni, aby s nimi byla navázaná spolupráce na řešení situace na sídlišti. Ale ve chvíli, kdy aktivisté podmínky získání dané pozice splňují, pak ztrácí svoji pozici vůči Romům janovského sídliště, i vůči klientům sociálních pracovníků.

Do podobné situace jako aktivisté jsou stavěni i ostatní aktéři, kteří se staví na stranu obyvatel Janova. Stejně jako v případě Slaného se o situaci na litvínovském sídlišti začal zajímat ombudsman Otakar Motejl, dále se do celé kauzy vložil tehdejší ministr pro lidská práva Michael Kocáb. A i v tomto případě, jako ve Slaném, bylo aktérům snažícím se stát na straně obyvatel Janova nabídnuto, aby si zkusili žít v daném objektu [týden.cz 27.2.2009].

Zkoumání jednotlivých aktérů a jejich prezentace ve vybraných případech ukazuje, že diskurz byl velmi podobný pro všechna města. Město se staví do role kontrolora společenského řádu, který je narušovaný nepřizpůsobivými, kteří jsou z velké části Romové, ale zároveň se jedná o nejchudší obyvatele města žijící na jeho okraji. Právě život ve vyloučené lokalitě je pro daný případ typický. Existence na pomyslném okraji společnosti i okraji města není v dané problematice považována za sociální problém, kdy je potřeba řešit příčiny chudoby a ne její důsledky pro veřejný prostor, ale naopak jsou aktéři chápáni jako viníci špatných podmínek v dané městské zóně, narušitelé řádu i kriminálníci, kteří zneužívají pomoc v hmotné nouzi.

Litvínovská radnice považovala program za úspěšný, a tak se po třech letech v roce 2011 začalo diskutovat o rozšíření omezování veřejného prostranství i na zbytek města, Mostecký deník situaci popsal následovně: „*Příjemci dávek nesmí hrát na automatech. Pro peníze si nesmí na úřad jezdit vlastními auty. Mezi domy i v bytech musí být klid. Na ulicích nesmí být nepořádek. Žádná rasová nesnášenlivost, lichva, záškoláctví.*“ [mostecky.denik.cz 30.8.2011]. Zvyšovala se tak postupně sociální kontrola v rámci celého města, což omezovalo i další veřejná prostranství, aby sloužila ke svému účelu shromažďování svých obyvatel. Přestože se

jednalo o nulovou toleranci na celé město, tak strategie byla uplatňována i nadále v lokalitách, kde žilo z větší části chudé romské obyvatelstvo.

V letošním roce Litvínov využil možnosti vyhlášení na svém území oblast se zvýšeným výskytem sociálně nevhodných jevů a bez vyplácení doplatků na bydlení. Prozatím nemá v plánu inspirovat se kladenským postupem, kdy byla jako vyloučená oblast vyhlášené celé město, protože podle starostky Kamily Bláhové by prokazování sociálně nežádoucích jevů v celém městě bylo komplikované [Bláhová in mostecký.deník.cz 28.5.2018]. Právě z důvodu komplikovaného prokazování nežádoucích jevů pro město je v případě Litvínova pozastaven doplatek na bydlení pouze v Janově, což můžeme chápat jako další prohloubení vyloučení lokality a zhoršení situace s chudobou. Pro město je však návrh chápán jako další krok jak zamezit stěhování chudých do dané lokality, přestože v tomto případě jsou chudí koncipováni jako Romové zneužívající sociální dávky.

9.3 Duchcov 2013

Případ Duchcova je často připodobňován k litvínovskému, což je způsobeno celkovým kontextem na severu Čech, neboť i v případě Duchcova bylo vyhlášení nulové tolerance spojené s demonstracemi krajní pravice a zároveň byli za viníky sociálních problémů opět explicitně označeni Romové. Dalším důvodem značné podobnosti obou případů je, že nejvýraznější osobnost litvínovské nulové tolerance, bývalý místostarosta Martin Klika, byl v té době ústeckým krajským radním pro bezpečnost a sociální oblast, tudíž definoval cíle politiky pro Duchcov. Duchcov, na rozdíl od Litvínova, se ale nikdy v oficiálních stanovách města nepřihlásil k politice nulové tolerance, ale z vyjádření představitelů města můžeme termín vysledovat jako označení použitých opatření.

Rozdíl mezi Duchcovem a Litvínovem je ve formulování nulové tolerance, jakožto politiky se sociálním podtextem. Zatímco v Janově byla politika nulové tolerance formulovaná jako součást sociální politiky, Duchcov se vrací k politice nulové tolerance, jakožto represivní politiky. Přestože Duchcov neformuloval politiku jako součást sociálního programu a ani nesdílel motto „*Sociální práce, prevence a represe*“, tak sociální a terénní pracovníci byli do celého procesu zapojeni stejně jako v Litvínově, kdy měli provádět kontroly obyvatel v domech v jižní části města, na které politika cílila. Kromě kontrolní funkce sociálního odboru měla probíhat další forma pomocné funkce sociálního odboru tím, že by se pokuty splácely automaticky ze sociálních dávek. Martin Klika tento krok odůvodňuje: „*je to způsob, jak nepřizpůsobivé občany donutit respektovat městské vyhlášky a dodržovat pravidla.*“

[Duchcova pomůže nulová tolerance. Ústecký kraj 21.6.2013]. Terénní sociální služby podle Kliky mají hlavně funkci „*vychovat nepřizpůsobivé, aby respektovali zákony*“, což by měla být primární funkce neziskových organizací působících ve vyloučené lokalitě. Právě neziskové organizace jsou v případě Duchcova zastánci nulové tolerance zmiňované jako aktér, který situaci města zhoršuje a politiku nulové tolerance podkopává, hlavně ve vyjádření Martina Kliky se z nich stává další aktér diskurzu: „*Nezisková organizace, která je podporovaná z dotačních peněz a měla by situaci zklidňovat, neplní zcela svou funkci. Neziskové organizace by měly přispívat k potírání příčin napětí a nepokojů mezi jednotlivými skupinami obyvatel. Soustředit by se měly na terénní sociální práci a kromě jiného i na výchovu nepřizpůsobivých občanů k tomu, aby pro ně bylo dodržování zákonů a vyhlášek samozřejmostí*“ [Klika pro idnes.cz 24.6.2013]. Neziskové organizace jsou definovány jako nekompetentní pro spolupráci na řešení problémů vyloučených lokalit podobně, jako tomu bylo v případě Janova u romských aktivistů.

V případě Duchcova byl méně používán pojem nepřizpůsobivý k označení aktérů, na které je politika mířená, ale starostka Jitka Bártová používá dichotomii na slušné a neslušné občany, kdy neslušní jsou cílem represivních opatření nulové tolerance. Martin Klika pojem nepřizpůsobivý používá ve svých vyjádřeních téměř vždy, ale jeho vyjádření jsou spojená s Litvínovským diskurzem, tudíž se mohou lišit od vyjádření přímo města.

Specifikou Duchcova bylo, že návrhy opatření, se kterými přišli někteří radní, byla velmi kontroverzní, co se týkalo lidských práv, neboť se snažil kategorizovat sociálně vyloučené občany města na ty spolupracující a nepřizpůsobivé, dále se snažil o zákaz volnočasových aktivit pro ty, které spadají do kategorie nepřizpůsobiví, avšak tyto návrhy byly zamítnuty jako protiústavní. Na těchto návrzích vidíme, jak moc byl duchcovský případ napojený na krajní pravici, kdy propagátoři těchto návrhu jsou ve vedení města jako v případě roku 2014 zvoleného místostarosty Jindřicha Svobody z DSSS, který byl spojený s organizováním demonstrací neonacistů mířících proti janovskému sídlišti. Po zmíněných volbách byla vytvořena koalice mezi DSSS s KSČM a ČSSD. Podobně jako v případě Litvínova byla nulová tolerance zaváděna během starostování představitelů sociální demokracie. DSSS ve svém prohlášení k programu koalice definuje represivní činnost městské policie jako „*důrazné postihování rušení nočního klidu, znečišťování nebo poškozování veřejného majetku nebo majetku jiných osob a s městem neprojednané zábory veřejného prostranství*“ [dsss.cz Programové cíle koalice v Duchcově 11.11.2014], což můžeme chápat jako nástroj omezování svobody na veřejných prostranstvích, kdy by policie měla řešit i nejmenší

přestupky proti řádu. DSSS se ve svém oficiálním programu nevyjadřuje ke konkrétním aktérům, proti kterým mají být represivní opatření zaváděny: „*Určit jasná pravidla nulové tolerance vůči všem občanům, kteří ohrožují, omezují či jinak obtěžují ostatní občany města, a to bez ohledu na pohlaví, rasu, barvu pleti, jazyk, víru a náboženství, politické či jiné smýšlení, národní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení (viz Listina základních práv a svobod).*“ [dsss.cz Programové cíle koalice v Duchcově 11.11.2014], avšak místostarosta Svoboda prezentuje svoje protiromské názory i na svých sociálních sítích [Romea.cz 7.6.2013]. mediální pokrytí duchcovského případu bylo mnohem menší než v případě Slaného a Janova, ale pro média byla zajímavá právě tato koalice na radnici a jak se k tomu staví ČSSD, kdy Bohuslav Sobotka spolupráci s DSSS kritizoval.

Duchcov se zaměřuje převážně na represivní prvky ve svém podání nulové tolerance, kdy se v jižní části města instaluje kamerový systém s odposlechem zvuků, který monitoruje celou jižní část města, která je podle radnice problémová. Na kamerový systém téměř okamžitě reaguje policie, která při jakémkoliv větším shromáždění osob na veřejném prostranství vyjíždí ke kontrole a pokutuje nejmenší přestupky, jako je hluk či odhození odpadku mimo koš. Kontrola je natolik silná, že obyvatelé jižní části města mají pocit, že kamery jim vidí až do soukromí [Brodilová, Malík in Nový prostor č. 445]. Sociální kontrola probíhající ve čtvrti obydlené z velké části Romy v případě Duchcova je již na hraně šikany proti obyvatelům dané lokality. Podobně jako v případě Litvínova je i pro Duchcov jedním z výrazných kroků tzv. monitoring, který probíhá v rámci kontroly vybraných bytů. Neohlášené kontroly provádějí strážníci městské policie ve spolupráci s úředníky úřadu práce a kontrolují stav bytů, počet osob žijících v daném bytě, ale i způsob placení energií a jejich případné nelegální využívání, kdy každý přestupek je tvrdě trestán další pokutou, která osoby bojující s chudobou stále více ohrožuje, že se dostanou do dluhové pasti, ze které už nebude cesty zpět.

Specifikou duchcovského případu je také aktér, který se v předchozích jmenovaných případech neobjevuje – majitel mnohých bytů v dané lokalitě Stanislav Spurný. Podnikatel romského původu, který odkoupil většinu domů v jižní části města a dále je pronajímá, je velmi kontroverzní postavou duchcovského diskurzu. Pro mnohé obyvatele domů v jižní části města je bydlení v relativně udržovaných bytech s nízkým nájemným velmi výhodnou alternativou před ubytovny obchodujícími s chudobou, které známe z jiných měst. Spurného však můžeme chápat jako aktéra, který stojí mezi obyvateli dané lokality a městem,

kteřé nad obyvatelē provádí sociální kontrolu, zatímco je nájemníky chválený jako chápvý majitel domu, tak sám provádí vlastní strategii udržování pořádku v dané lokalitě. Majitel domů staví svoji moc na respektu obyvatel i strachu z vystěhování a provádí sám značnou sociální kontrolu zasahující do svobody jednotlivých nájemníků. Radnice však jeho iniciativu chválí a v dané oblasti tak můžeme mluvit o dvojité aplikaci nulové tolerance omezující veřejný prostor. [Brodilová, Malík in Nový prostor č. 445].

Diskurz v Duchcově byl odlišný také v tom, v jaké době nasazení nulové tolerance probíhalo, celá situace byla medializovaná a přilákala zájem krajní pravice až po napadení manželského páru romskými mladíky. V kontextu události po morální panice kolem útoku ve Šluknovském výběžku byla situace protiromských nálad na svém vrcholu. Nastavená represivní opatření a rasisticky zabarvená rétorika probíhala v době nejvyostřenějších protiromských nálad, které zatím v České republice byly, i proto můžeme vnímat nezáměr médií o nulovou toleranci v Duchcově jako odpověď na nezáměr veřejnosti o rostoucí rasovou nesnášenlivost ve společnosti a naopak její podněcování je chápáno jako adekvátní odpověď přílišné politické korektnosti. Období duchcovského případu je důležité i z dalšího úhlu, přestože jsou nepřizpůsobivý hodnocení jako Romové zneužívající sociální dávky, což má kontrolovat město v rámci nulové tolerance, tak je situace opět v dozvuku šluknovských událostí popisovaná jako konflikt mezi většinovou společností a na ní násilně útočícími Romy. I z tohoto důvodu se tolik média nezajímají o situaci nulové tolerance v Duchcově, přestože při komentování bytové situace neopomenou zmínit nevhodné životní podmínky i nelegální napojování se na elektřinu: *„Nulová tolerance vyhlášena v Duchcově kvůli napětí vyostřenému květnovým romským útokem na manželský pár zasáhla už desítky problémových rodin. Úředníci odhalili krádeže elektřiny, vody či zneužívání sociálních dávek. V domech našli nepořádek, štěnice, nehlášené osoby i pět dětí, které měly být ve škole.“* [idnes.cz 7.9.2013]. Podobné hodnocení bytové situace můžeme nalézt u všech popisovaných případu, kdy vyjádření slouží jako nástroj odsouzení obyvatel domů a jejich necivilizovanosti, kdy porušují naši přijatou normu. U všech případů popis nevyhovujících životních podmínek má vést k větší polarizaci společnosti, protože „slušní občané“ by v takovýchto podmínkách přece nebydleli. Skandalizace nepřijatelných podmínek, která vede k odvrácení zraku od strukturálních problémů vzniklých chudobou a naopak staví situaci na vinu odlišnosti „nepřizpůsobivých“.

Stejně jako ostatní zkoumaná města, tak i Duchcov využil novelu zákona o dávkách v hmotné nouzi a vyhlásil na svém území oblast se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů.

Jako u velké spousty měst v České republice, které tuto novelu využívají, i Duchcov si od vyhlášky slibuje, že ubude na jeho území osob na pokraji chudoby viněné za narušování sociálního řádu.

Závěr

Nulová tolerance je obtížně definovatelný koncept, který můžeme chápat jako rámec represivních opatření na snížení kriminality, nebo rétorický obrat používaný politiky. Bakalářská práce pojímá nulovou toleranci jako prostředek k udržení řádu nastaveného neoliberální společností. Represivní opatření sociální kontroly vycházejí z teorie rozbitých oken, založené na tvrdém trestání i těch nejmenších přestupků, což by mělo minimalizovat kriminalitu v širším měřítku. Teorie je postavená na hypotéze, že i nejmenší narušení řádu veřejného prostoru na sebe kumuluje větší a větší přestupky, které vedou až k závažným zločinům. Takovému vývoji má zabránit právě nulová tolerance, která trestáním přestupků a zvyšováním sociální kontroly veřejných prostranství má zabránit úpadku dané lokality. Teorie rozbitých oken byla definovaná v 80. letech Willsonem a Kellingem je stanoviskem konzervativní kriminologie, tudíž nebere v potaz sociální nerovnosti jako příčinu kriminality.

Nulová tolerance je používaná politiky k ujištění občanů, že dochází k ráznému řešení problému. Jedná se o heslo politických kampaní, které mělo mnoho různých konotací, avšak jako nulová tolerance zločinu se uchytilo až v případě New Yorku během starostování Rudolpha Guilianiho. Starosta New Yorku se držel u moci na základě slibu vrátit město jeho obyvatelům, což v praxi znamenalo vyšší střední třídě bílých. Strategie nulových tolerancí po světě jsou ukázkou toho, pro koho má být město otevřené a komu je dovoleno využívat veřejná prostranství měst, jedná se vždy o zatlačení chudoby na okraj. Kritici nulové tolerance upozorňují na to, že represivní kroky vedly k rozsáhlým náhodným kontrolám a růstu zadržených a obviněných osob většinou z nižší třídy, což v důsledku znamená prohloubení strukturálních problémů.

I přes zdánlivou rovnost před zákonem se ukazuje, že nulová tolerance má značně diskriminační charakter, ať už se jedná o případy New Yorku, kdy se ukázalo, že sociální kontroly mnohem více mířily na příslušníky černošské a hispánské minority, nebo i v případě České republiky, kdy represe byly buď explicitně či implicitně aplikované primárně na romskou menšinu. Diskriminace etnických menšin ohrožených chudobou byla i případem Velké Británie, při zkoumání násilných loupežných přepadení, která probíhala před

definováním pojmu nulové tolerance, ale obsahovala stejná opatření. Jak uvádí Wacquant, nulová tolerance v USA vedla k nárůstu vězeňské populace na několiknásobek, tento nárůst byl ale značný hlavně v případě minorit, na které dopadaly tvrdé tresty za drobné delikty.

Nulovou toleranci v českém kontextu práce spojuje s konceptem morální paniky, což je koncept percepce společenských událostí, který vede k lovu na čarodějnice skupiny osob označené za narušitele řádu, proti kterým je třeba se postavit a řád zachránit. Pro nulovou toleranci je možné morální paniku definovat jako zásadní hybatel nálad ve společnosti. V dobách morální paniky můžeme tvrdé represivní kroky nulové tolerance chápat jako nástroj udržení řádu, který byl narušen. Zároveň se jedná o opatření, která tvrdě potrestají viníka tohoto narušení s nadějí, že se situace už nebude opakovat. Případy morálních panik předcházejících nulové toleranci byly vyvolány shora, což vedlo k upevnění pozic politických elit a udržení nastaveného řádu. Nulová tolerance jako odpověď na morální paniky o „nepřizpůsobivých“ zadlužených Romech využívající sociální systém, byla pro většinovou společnost pojímaná jako adekvátní řešení. Míra společenské kontroly a omezování svobod veřejného prostranství byla tímto posvěcená.

Pro případ České republiky je důležité nulovou toleranci zkoumat i v kontextu města a marginalizace městských oblastí. Je to úhel pohledu na nulovou toleranci z kritické pozice, kdy sociální problémy vyloučených lokalit jsou chápány jako důvod aplikace represivních strategií, které dané lokality vylučují ještě více. Krom prohloubení marginalizace můžeme sledovat, jak česká média nesprávně pracují s pojmem ghetto, který nesplňuje definiční rámec konceptu, ale slouží pouze jako stigmatizující pojem ještě více diskriminující aktéry, proti kterým je nulová tolerance aplikována.

Pro vyloučené lokality v České republice je příznačné obchodování s chudobou, což je podnikání postavené na problematické bytové situaci nejchudších obyvatel, převážně Romů diskriminovaných na realitním trhu. Po dlouholetých diskuzích zamezení zneužívání těžké situace romské menšiny se došlo v roce 2017 k novele zákona, která neumožňuje městům vyhlásit na svém území zóny, ve kterých nebudou vyplácené doplatky na bydlení, pokud bude oblast vyhlášena za lokalitu se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů. Tento zdánlivě vstřícný krok je ale uplatňován hlavně jako nástroj vystěhovávání chudých obyvatel z jejich domovů a jejich následnému stěhování do jiných měst.

I přes společné prvky je nulová tolerance natolik flexibilní pojem, že je vždy potřeba definovat ji v rámci kontextu. I v případech kdy se jedná o nulovou toleranci zločinu, je nutné

definovat kontext země, ne-li města, neboť aktéři, kterých se opatření týkají, mohou být definováni odlišným způsobem. Pro vybrané příklady z České republiky je specifická spojitost mezi nulovou tolerancí a sociální politikou. Do sociální kontroly jsou zapojováni sociální pracovníci či úředníci sociálních odborů. Finanční sociální pomoc je městy využívána jako nástroj trestání „nepřizpůsobivých“ příjemců a represivní kroky nulové tolerance jsou ospravedlňovány jako nástroj boje proti zneužívání sociálních dávek.

Dávky v hmotné nouzi a sociální pomoc jsou zásadním prvkem v diskurzu nulové tolerance ve vybraných městech. Jak již bylo řečeno, zneužívání sociálních dávek je téma, které silně rezonuje v české společnosti, a tak je zmiňováno jako jedno z odůvodnění nasazení opatření nulové tolerance. Kontrola sociálních dávek či jejich odebrání městem v rámci splácení dluhů je krok, který vede k dalšímu prohlubování sociálních problémů. Kontroverzním řešením však je nasazení sociálních pracovníků jakožto kontrolních orgánů ve vyloučených lokalitách. Sociální pracovníci se tak stávají represivním orgánem, který ztrácí svůj vztah ke klientovi a neohlášenými kontrolami bytů vede i k narušení pocitu soukromí a domova. Pro osoby označené jako nepřizpůsobivé tak stát ztrácí svoji ochrannou složku a naopak posiluje svoji represivní složku, i když je to ve většině případů diskriminační jednání.

Sociální politika v diskurzu nulové tolerance ztrácí svoji pomocnou funkci a stává se z ní represivní orgán. Nabourává se tím důvěra v sociální systém u celé společnosti, ale primárně u osob, které sociální pomoc potřebují, neboť sociální politika se ocitá v pozici proti nim. V případech, kdy byla sociální kontrola prováděna sociálními pracovníky, což můžeme zmínit hlavně v případě Litvínova, docházelo k narušení vztahu sociálního pracovníka s klientem. Terénní a sociální pracovníci nereprezentují pomocnou ruku, ale stává se z nich další kontrolní orgán. Narušení percepce sociální pomoci v takovém případě může vést k dalšímu prohlubování sociální exkluze, kdy se potřební už nemají na koho obrátit.

Pro všechny tři případy zavedených politik nulové tolerance můžeme sledovat, že hlavními aktéry, kterých se opatření dotkla, byli Romové žijící ve vyloučených lokalitách města. Diskurz nulové tolerance byl postavený jako snaha řešení problému s „nepřizpůsobivými“, kteří narušují veřejný prostor města. „Nepřizpůsobiví“ jsou ve všech třech případech popisováni jako Romové, kdy pouze v případě Slaného se město snažilo vyvrátit rasově motivované represe. V případě Litvínova i Duchcova byly protiromské nálady mnohem silnější, a tak se ani představitelé města neostýchali konkretizovat postavu „nepřizpůsobivého“ jako Roma, jednalo se však o nově příchozí, kteří narušovali pořádek.

Paralelu můžeme vidět s teorií rozbitých oken, kdy je zločin vždy zvnějšku přicházejícím činem.

V diskurzu nulové tolerance jsou ve vybraných případech pevně definované role jednotlivých aktérů. Zdrojem sociálních problémů je postava „nepřizpůsobivého“, který je, jak již bylo zmíněno, obyvatel vyloučené lokality, chudý a většinou romského etnika. Zároveň je tento aktér definován jako příjemce sociálních dávek, které mu nejsou vypláceny právem, což je častým tématem českých morálních panik. Na straně viníka se staví lidskoprávní aktivisté, aktéři z neziskových organizací, či některé politické osobnosti, avšak jejich postavení je zesměšňováno jakožto lidí, kteří do problému nevidí a komentují to ze vzdálené pozice, z tohoto důvodu vyjádření těchto aktérů není tolik zmiňováno v médiích. Proti „nepřizpůsobivým“ stojí představitelé města, kteří nulovou toleranci zavádějí. Jedná se o politiky napříč politickému spektru, kteří v situaci vidí silný potenciál budoucích kampaní vzhledem k napjatým vztahům mezi většinovou společností a Romův ve společnosti. Na vybraných případech vidíme, že s politikou nulové tolerance byli spojeni jak představitelé sociálně demokratické ČSSD, tak i krajně pravicové DSSS.

Trochu se liší aktéři, kteří stojí v opozici nepřizpůsobivým, jakožto „slušní občané“, což je způsobeno morální panikou, která vznikla po násilných útocích na Šluknovsku v roce 2011. Zatímco v roce 2003 ve Slaném slušný občan nesměl mít dluhy a jinak narušovat řád města, v případě Janova v roce 2009 a Duchcova v roce 2013 byl slušný občan definovaný jako přímá opozice nepřizpůsobivých. Sociální situace už nebyla natolik zásadní, stačilo se postavit proti Romům v rámci protestů a člověk se tak v rámci diskurzu stal slušným občanem.

Pro všechny analyzované případy je příznačné, že zastupitelé města politiku nulové tolerance chválí a že v rámci jejího pokračování využívají novely zákona o nevyplácení doplatků na bydlení. Jak se bude situace a vztah k Romům žijícím ve vyloučených lokalitách vyvíjet ukáže čas, neboť v současnosti jsou obětními beránky morální paniky migranti.

Požítá literatura

- BLOOR, M., BLOOR, T., *The Practice of Critical Disourse Analysis*, London: Hodder Arnold 2007.
- BOWLING, B., „The Rise and Fall of New York Murder: Zero Tolerance or Crack’s Decline?“ *British Journal of Criminology* 39 (4): 531–534. 1999
- BRATTON, W. J. „Crime is Down in New York City: Blame the Police.“ In: *Zero Tolerance: Policing a Free Society*. Enlarged and Revised Edition. Ed. Norman Dennis. London: The IEA Health and Welfare Unit, 29–43. 1998
- COHEN, S., *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. London. McGibbon and Kee., 1972
- DIXON, D., *Beyond Zero Tolerance*. Paper Presented at the 3rd National Outlook Symposium on Crime in Australia, Mapping the Boundaries of Australia’s Criminal Justice System convened by the Australian Institute of Criminology and held in Canberra 22–23 March 1999.
- FAIRCLOUGH, N., *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press 1993.
- FOUCAULT, M., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994.
- GIULIANI, R. W., BATTON, W. J. *Police Strategy no. 5: Reclaiming the Public Spaces of New York*. New York: City of New York Police Department. 1994
- GOODE, E., BEN YEHUDA, N., *Moral panics. The social construction of deviance*, Oxford: Blackwell 2009.
- HANSEN, L., *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, London: Routledge 2006.
- HALL, S. et al., *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*, London: Macmillan 1978.
- HIRT, T.; JAKOUBEK, M. (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2006
- JÄGER, S., *Discourse and Knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse analysis and dispositive analysis*, in KODAK, R., MEYER, M. (ed.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: SAGE 2001
- KELLING, G. L. „Crime Control, the Police, and Culture Wars: Broken Windows and Cultural Pluralism.“ Presentation at Washington D.C., December 2, 1997.
- MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. VUPSV Praha, 2006
- NEWBURN, T., JONES, T., „Symbolizing Crime Control: Reflections on Zero Tolerance.“ *Theoretical Criminology* 11 (2), 221–243. 2007

OBERMAN, J., JOHNSON, K., „Broken Windows: Restoring Social Order or Dmaging and Depleting New York’s Poor Communities of Color?“ *Cardozo Law Review* 37/2016, str. 931–954.

SLAČÁLEK, O., *Obrazy nepřátel: Paměť, ekonomika a zločin*. Praha, 2014. Disertační práce

TRAMPOTA, T., VOJTĚCHOVSKÁ, M., *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010.

TRLIFAJOVÁ, L., POSPÍŠIL, F., KUČERA, P., MATYSOVÁ, B., KISSOVÁ, B., *Analýza politik nulové tolerance v Litvínově a Duchcově*. SPOT – Centrum pro společenské otázky, z.s., 2015

VAN DIJK, T., *Prejudice in discourse*, Amsterdam: Benjamins 1984

VAN DIJK, T., *Elite Discourse and Racism*, London: Sage 1993.

VOLEK, J., „Konstrukce morální paniky a sociálního vyloučení“, *Sociální studia* 5/2000, s. 97-113

WACQUANT, Loïc., *Prisons of Poverty*. Expanded Edition. Minneapolis a London: University of Minnesota Press. 2009

WACQUANT, Loïc., *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham a London: Duke University Press. 2009

WACQUANT, Loïc., *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Polity. 2008

WALACH, V., *Nulová tolerance, kontrola zločinu a sociální vyloučení. Analýza související literatury a návržení konceptuálního aparátu k výzkumu nulové tolerance v českých sociálně vyloučených lokalitách*. SPOT – Centrum pro společenské otázky, z.s., 2015

WILSON, J. Q., KELLING, G. L., „Broken Windows. The Police and Neighborhood Safety.“ *Atlantic Monthly*, March, 29–38. 1982

WODAK, R., *The disourse-historical approach*, in MEYER, M., WODAK, R. (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: SAGE 2001

YOUNG, J., *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Differance in Late Modern Society*. London a Thousand Oaks: SAGE Publications. 1999

Slaný, Litvínov, Duchcov:

Slánská radnice 6/2003

11/2003

1/2004

9/2005

(online), dostupné z: <http://www.meuslany.cz/archiv-slanske-radnice/d-45699>

Komárek, M.: Jsou Romové opice?, 25.3.2009, Reflex, (online), dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/stary-reflex-tema-reflexu/13745/jsou-romove-opice-rx-diskuse.html>

Britské listy a Amaro Gendalos podaly stížnost generálnímu řediteli ČT na Události a Večerníky, 13.9.2003, Britské listy, (online), dostupné z: <https://legacy.blisty.cz/art/15369.html>

Kotrba, Š., Slaný: Co se opět nedozvěděl divák České televize, 19.9. 2003, Britské listy, (online), dostupné z: <https://legacy.blisty.cz/art/15419.html>

Obyvatelé Mexika splácejí dluhy, 26.3.2004, idnes.cz, (online), dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/obyvatele-mexika-splaceji-dluhy-dan-/domaci.aspx?c=A040326_193506_domaci_jpl

Integrovaný plán rozvoje sídliště Janov (2008), Dostupné online: <http://www.mulitvinov.cz/integrovaný-plan-rozvoje-sidliste-janov/ds-53071>

Milan Šťovíček: Vyhlašujeme nulovou toleranci nepřizpůsobivým občanům, 4. 12. 2008, Homér

Litvínov vyhlásil v Janově nulovou toleranci. 8. 12. 2008 Týden.cz (online) dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/litvinov-vyhlasil-v-janove-nulovou-toleranci_94770.html,

Dokončuje se monitoring problémových rodin v Janově.. 11.3.2009, Litvínov, oficiální web města (online) dostupné z: <http://www.mulitvinov.cz/dokoncuje-se-monitoring-problemovych-rodin-v-janove/d-423902>

Nulová tolerance v Janově nese výsledky, 31.3.2009, Litvínov, oficiální web města (online) dostupné z: <https://www.mulitvinov.cz/nulova-tolerance-v-janove-nese-vysledky/d-424248>

„Nulová tolerance v Janově!“ vyhlásila litvínovská radnice, 9.12.2008, tn.cz, (online) dostupné z: <http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/regionalni/nulova-tolerance-v-janove-vyhlasila-litvinovska-radnice.html>

Příhoda, P., Litvínov jako předzvěst, 24.11.2008, ČRo 6 (online), dostupné z: http://www.rozhlas.cz/komentare/portal/_zprava/518482

Nulová tolerance v Litvínově pokračuje druhým kolem, 24.8.2009, týden.cz, (online) dostupné z: https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/nulova-tolerance-v-litvinove-pokracuje-druhym-kolem_135030.html

Bitva o Janov očima policie, radikálů a přihlížejících 20.11.2008, týden.cz, (online) dostupné z: https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/bitva-o-janov-ocima-policie-radikalu-a-prihlizejicich_91505.html

Nulová tolerance: Litvínov přitvrdí v centru města, 30.8.2011, Mostecký deník, (online) dostupné z: https://mostecky.denik.cz/zpravy_region/nulova-tolerance-litvinov-prtvrdi-v-centru-mesta.html

Celý Most má být ghettem, Litvínov zatím vystačí s Janovem, 28.5. 2018, Mostecký deník, (online) dostupné z: https://mostecky.denik.cz/zpravy_region/cely-most-ma-byt-ghettem-litvinov-zatim-vystaci-s-janovem-20180528.html

Duchcovu pomůže nulová tolerance. Ústecký kraj oficiální web 21.6.2013 <https://www.kr-ustecky.cz/duchcovu-pomuze-nulova-tolerance/d-1675908>

Duchcov vyhlásil nulovou toleranci přestupků, pokuty strhne i z dávek, 24.6.2013, idnes.cz, (online) dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/nulova-tolerance-v-duhcove-dps-/domaci.aspx?c=A130624_1944013_usti-zpravy_alh

Programové cíle koalice v Duchcově 11.11.2014, dsss.cz , (online) dostupné z: <http://www.dsss.cz/programove-cile-koalice-v-duhcove>

Pořadatelé duchcovských demonstrací Jindřich Svoboda a Jan Dufek usilují o vyvraždění Romů, 7.6.2013, romea.cz, (online) dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/poradatele-duhcovskych-demonstraci-jindrich-svoboda-a-jan-dufek-usiluji-o-vyvrazdeni-romu>

Malík, T., Brodilová, Z., Laboratoř Duchcov, Nový prostor č. 445, (online) dostupné z: <http://novyprostor.cz/clanky/445/laborator-duhcov>

Kontroly domů v Duchcově odhalily krádeže, zneužívání dávek i štěnice, 7.9.2013, idnes.cz, (online) dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/nulova-tolerance-a-kontroly-v-duhcove-dyy-/krimi.aspx?c=A130906_161443_usti-zpravy_alh